

be ferrarū diffusa securitas sit, Lugdunū quod ostendebat in Gallia quaris: Omibus fortuna quos publice afflixit, quod passuri erant, timere permisit. Nulla res magna, non aliquid quod habuit ruinæ suæ spacium. In hac una nox interfuit inter urbem maximam & nullam. Deniq; diutius illa tibi perisse, q̄ perijt, narro. Hæc omnia Liberalis nostri affectū inclinant, aduersus sua firmum & erectum, nec sine causa cōcussus est. Inexpectata plus aggrauant. Nouitas adijcit calamitatibus pondus, nec quisq; mortalium nō magis quod etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improuifum esse debet. In omnia præmittentur etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improuifum esse debet. Non una uia quod non fortuna cum uoluit, ex florētissimo detrahat: quod non eo magis aggrediatur & quatit, quo speciosius fulget: Quid illi arduum: quidue difficile est? Non una uia contenta uiribus, inuenit pericula sine auctore, nullum tempus exceptum est, in ipsis uoluptatibus causæ doloris oriuntur. Bellum in media pace confurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt, Ex amico inimicus, Hostis ex socio. In subitas tempestates Hyberniscq; maiores agitur æstiuæ tranquillitas, sine hoste patimur hostilia, & cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperatissimos morbus, ualidissimos ptyfis, innocētissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod uelut oblitis uires suas ingerat. Quicquid longa series multis laboribus, multa deī indulgentia struxit, id unus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis proferantibus, qui diem dixit horam, momentumq; temporis, euertendis imperijs sufficere. Eset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumq; nostrarum, si tanto tempore repararentur cuncta, quanto finiuntur. Nunc incrementa lente exeunt, festinant in damnum, nihil priuaticum, nihil publice stabile est, tam hominū q̄ urbium fata uoluntur. Inter placidissima terror existit, nihilq; extra est, tumultuantibus causis, mala unde minime expectabantur erumpunt. Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quota quæq; felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea, quæ possunt euenire, firmandus. Exilia, tormēta, bella, morbos, naufragia meditare. Potest te patriæ, potest patriam tibi casus eripere, potest te in solitudinem abijcere. Potest hoc ipsum, in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos fortis humana conditio ponatur, nec quantum frequenter euenit, sed quantum plurimum potest euenire præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec ullis inusitatis uelut nouis obstupesceri. In plenum cogitanda fortuna est. Quoties Asia, quoties Achaia urbes uno tremore ceciderunt: quot oppida in Syria: quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprum quoties uastauit hæc clades? Quoties in se Paphus corruit: frequenter nobis nunciati sunt totarum urbium interitus, & nos, inter quos frequenter ista nunciant, quæ ta pars omnium sumus: Confurgamus itaq; aduersus fortuita, & quicquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, q̄ rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentumq; provinciarum, quibus & inserta erat, & excepta. Vni tamen imposta, & huic non altissimi monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, uestigia quoq; tempus eradet. Non uides, quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium iam fundamenta consumpta sunt, nec quicq; extet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atq; industria posita uertit dies, luga montium diffliunt, totæ desedere regiones. Operta sunt fluctibus, quæ procul a cōspectu maris stabant. Vastauit ignis colles, per quos elucebat, erosit & quondam altissimos uertices solatia nauigantium, ac speculas, ad humilem harenam deduxit, ipsius naturæ opera uexantur. Et ideo æquo animo ferre debemus urbium excidia. Casura omnia extant, omnibus exitus manet, siue interna ui flatuq; præclusa uiolenti pondus, sub quo tenentur, excusserint, siue torrentium in abdito uastior obstantia effregerit, siue flammarum uiolentia compaginem soli rupcrit, siue uetustas, in qua nihil tutum est, expugnauerit minutatim, siue grauitas cœli egresserit populos, & situs deserta corruerit. Enumerare omnes factorum uias longum est. Hoc unum scio, omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt, inter peritura uiuimus. Hæc ergo atq; eiusmodi solatia admoueo Liberali nostro, incredibili quodam patriæ suæ amore flagrantibus, quæ

ti, quæ fortasse consumpta est, ut in melius excitaretur. Sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria. Multa ceciderunt, ut altius surgerent, & in malas imagines felicitatis urbis inimicus aiebat Romæ sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora re surretura q̄ arsisent. In hac quoq; urbe uerisimile est certaturos omnes, ut maiora certioraq; q̄ amiserit restituantur. Sint utinam diuturna, & melioribus auspicijs in æuum longius condita. Nā huic coloniae ab origine sua centesimus annus est, atas ne homini quidem extrema deducta, in hac frequentia, loci oportunitate conualuit. Qui tamen grauis simos casus intra spacium humanae pertulit senectutis. Itaq; formetur animus ad intellectum, patientiamq; fortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ. Aduersus imperia illam idem habere iuris, quod aduersus imperantes. Aduersus urbes idem posse, quod aduersus homines. Nihil horum dedignandum est. In eum intrauimus mundum, in quo his legibus uiuitur. Placet, pare non placet, quacumq; uis exi. Indignare, si quid in te inique proprie constitutum est. Sed si hæc imos summofq; necessitas alligat, in gratiam cum fato reuertere, a quo omnia resoluuntur. Non est quod nos tumulis metiaris, & his monumentis, quæ uiam disparia prætexunt. Aequat omnes cinis, pares nascimur, pares morimur. Idem de urbibus, quod de urbium incolis dico. Tam Ardea capta, q̄ Roma capta est. Cōditor ille iuris humani, nō natalibus nos, nec nominū claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi uero ad finem mortalium uentum est. Discede, inquit, ambitio omnium, quæ terram premunt, seruus miles esto. Ad omnia patiēda pares sumus. Nemo altero fragilior est, nemo in craftinum uir certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam infelix coeperat, scitur q̄ pullilla terra esset, ex qua minimū occupauerat. Ita dico infelix ob hoc quod intelligere debebat falsum se gerere cognomen. Quis enim esse tā magnus in puillo potest? Erant illa, quæ tradebantur subtilia, & diligenti intentione discenda, nō quæ percipere posset uesanus homo, & trans oceanum cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui præceptor inquit, Ista omnibus eadem sunt, æque difficilia. Hoc putarum naturam dicere. Ista de quibus quaris, omnibus eadē sunt, nulli dari faciliora possunt, sed quisquis uolet, sibi ipsi illa reddet faciliora. Quomodo? æquanimitate, & doleas oportet, & sitias, & elusias, & si tibi longior cōtigerit inter homines mora, & aggrotes, & perdas aliquid, & peras. Non est tamen quod istis qui te circumstrepūt credas, nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum, ex cōsensu istis metus est. Sic mortem times, quomodo famam. Quid autem stultius homine uerba metuentē? Eleganter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse uoces imperitorum, quo uentre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est uereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuitis sine causa, sic & illa, quæ nunq; timeretis, nisi fama uicisset. Nunquid detrimenti faceret uir bonus, iniquis rumoribus sparsus, cum ne morti quidē hæc apud nos noceat, & hoc malam molitionem habet. Nemo eorum qui illa accuset expertus est. Interim temeritas est damnare quod nescias. At illud scis q̄ multis utilis sit, q̄ multos liberet tormētis, ægestate, querelis, supplicijs, tedio. Non sumus in ullius potestate, cum mors in nostra potestate sit. Vale.

EPISTOLA XCII. Disputatio contra dicentes solam uirtutem non facere beatum sine externis cōmodis. Vel facere quidem beatum, sed non beatissimum. Vbi tradit hæc fortuita, nec bona esse nec mala. Et nec beatum facere, nec miserum. Et de excellentia animi.

P Vto inter me teq; cōueniat, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes¹ ministras, per quas mouemur, alimurq; propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali aliquid irrationale est, & rationale. Illud huic seruit, hoc unum est, quod alio non refert, sed omnia ad se perferit. Nam illa quoq; diuina ratio oibus præposita est, ipsa sub nullo est. Et hæc autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos cōuenit, sequitur ut de illo quoq; cōueniat. In hoc uno posita esse beatam uitā, ut in nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola nō submittit animū, stat contra fori

aliq; mixtas

contra fortunam in quolibet rerum habitu, seruitus seruit. Id autem unum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minor em facit, tenet summa, & ne ulli quidem nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinet, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum ualere non nostra. Quis autem uult conflare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata uita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicari tenax. Ad hoc quomodo peruenitur: si ueritas tota perfecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia uoluntas, aut benigna, intenta rationi. Nec unquam ab ista recedens, amabilis simul mirabilisque. Denique, ut breuiter tibi formulam scribam, Talis animus sapiens esse uiri debet, qualis deum deceat. Quid potest desiderare, is cui omnia honesta contingant. Nam si possunt aliquid non honesta, conferre ad optimum statum, in his erit beata uita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpius ue, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus necere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit fortuitis repugnantibus. Antipater quoque inter magnos sectae huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, & te non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit? Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est, aut quietem ad huc uelis, quam dosinam uocant Graeci, aut uoluptatem. Horum alterum utrumque recipi potest. Vacat enim animus molestia, liber ad conspectum uniuersi. Nihilque illum auocat a contemplatione naturae. Alterum illud, uoluptas, bonum pecoris est. Adhuc rationi irrationale, honesto inhonestum. Magno uitam facit titillatio corporis. Quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu non dico inter uiros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat. Excedat ex hoc nihil malum numero pulcherrimo, ac diuis secundo, mutis aggregetur animal pabulo laetum, Irrationalis pars animi duas habet partes. Alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus. Alteram humilem, languidam, uoluptatibus deditam. Illam effrenatam, meliorem tamen, certe fortiolem ac digniorem uiro reliquerunt. Hanc necesse faciam beatae uitae putauerunt, inermem & abiectam. Huic rationem seruire iusserunt, praerant animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Praeterea mixtum, portentuosumque, & ex diuersis animalibus congruentibus membris. Na ut ait, Virgilius non ster in Scylla. Prima hominis pars est ipsa uirtus. Huic committitur inutilis caro, & fluida & receptandis tantum cibis habilis, ut ait Possidonius. Virtus illa diuina, in lubricum desinit, & superioribus eius partibus uenerandis atque celestibus, animal iners ac marcidum attextitur. Illa utrumque altera quies nihil quidem ipsa animo praestabat, sed impedimenta remouebat. Voluptas ultro dissoluit, & omne robur emollit. Quae inuenitur tam discors inter se iunctura corporum: fortissimae rei inertissima astruitur, seuerissimae parum serua, sanctissimae intemperans usque ad indigesta. Quid ergo, inquit, si uirtutem nihil impeditura sit bona ualitudine, & quies, & dolorum uacatio, nonne petas illas? Quid ni petamus? Non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bono a me iudicio sumuntur. Quod erit in illis nunc bonum, hoc unum bene elegi, nam cum uestem qualem decet sumo, cum ambulo ut oportet, cum coeno quemadmodum debeo, non coeno aut ambulatio, aut uestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruantis in quaque re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adhuciam, Munda uestis electio appetenda est homini. Natura enim homo mundum & elegans animo non est bonum, sed in electione. Quia actiones nostrae honestae sunt, non ipsa quae aguntur. Quod de ueste dixi, idem de corpore me existima dicere. Nam hoc quoque natura, ut quandam uestem animo circumdedit, uelamentum eius est. Quis autem unquam uestimenta aestimauit arcula? Nec bonum, nec malum uagina gladium facit. Ego de corpore quoque idem tibi respondeo. Sumpitur quidem me, si detur electio, & sanitate, & uires. Bonum autem futurum, in

rum, iudicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus, summum enim bonum non sequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui uirtutem habet, non potest. Beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, ut ualitudine & membrorum integritate. Quod incredibilis uideatur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus, non esse miserum, etiam beatum. Quod leuius est, negas beatissimum esse. Atqui si potest uirtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. Minus enim interualla a beato ad beatissimum restat, quam a misero ad beatum. An quae res tantum ualet, ut exceptum calamitatibus inter beatos locet, non potest adiacere quod superest, ut beatissimum faciat? In summo deficit diuio. Comoda sunt in uita & incommoda, utraque extra nos. Si non est miser uir bonus, quibus omnibus prematur incommodis, quomodo non beatissimus, si aliquibus commodis deficitur. Nam quemadmodum incommodorum onere usque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducit a beatissimo. Sed tam sine commodis beatissimus est, quam non est sub incommodis miser. An potest illi eripi bonum suum, si potest minui? Paulo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumine solis. Claritate enim eius quicquid sine eo luces, absconditur. Sed quaedam, inquit, solis uis & lux integra est, etiam inter opposita, & quibus aliud interiacet, quod non prohibeat eius aspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem. Quoniam multum interest, utrum aliquid obstat tantum, an impediatur. Eodem modo uirtuti opposita nihil detrahunt. Non est minor, sed minus fulget, nobis forsitan non aequae apparet ac nitet, sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto uim suam exercet. Hoc itaque aduersus uirtutem possunt calamitates, & damna, & iniuria, quod aduersus solem potest nebulae. Inuenitur qui dicat sapientem corpore parum prospero usum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur. Exaequat enim fortuita uirtutibus, & tantundem tribuit uirtutibus quantum honestate carentibus. Quid autem foedius, quid indignius, quam comparare ueneranda ceteris? Veneranda enim sunt, fides, iusticia, pietas, fortitudo, prudentia. E contrario uilia sunt quae saepe contingunt pleniora uilissimis. Crus solidum, & lacertus, & dentes, & horum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed medio relinquatur, uita quoque eius nec appetenda, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quam sapientis uitam appetendam non esse? Aut quid tam extra fidem, quam esse aliquam uitam, nec appetendam, nec fugiendam? Deinde si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transigendi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid & calidum nouimus. Inter utrumque tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser, aliquis nec miser nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingesse, fiet frigidum, si plus calidi affuderit, fiet nouissime calidum. At huius, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miseriam adiecerit, miser non erit, quemadmodum dicitis. Ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. Huic adhucio cecitatem, non fit miser. Adhucio dolorem continuo & graues, miser non fit. Quem tam multa mala in miseram uitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest (ut dicitis) sapiens ex beato, in miserum decidere, non potest in non beatum. Quare enim qui illa coepit, alicubi subsistat. Quae res non patitur illum ad inimum deuolui, retinet in summo. Quid ni? non possit beata uita rescindi, nec remitti quidem potest, & ideo uirtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo, inquit, sapiens, & non est beatorum qui diutius uixit, quem nullus auocauit dolor, quam ille qui cum mala fortuna saepe luctatus est? Responde mihi, Nunquid & melior est, & honestior? Si haec non sunt, nec beatorum quidem est. Rectius uiuat, oportet, ut beatus uiuat, si rectius non potest, ne beatus quidem. Non intenditur uirtus, ergo ne beata quidem uita, quae ex uirtute est. Virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat. Breuitate aui, & dolorum & corporum varias offensiones. Nam uoluptas non est digna ad quam respiciat. Quid est in uirtute praecipuum? Futuro non indigere, nec dies suos computare, in quantolibet tempore bona aeterna consumat. Incredibilia nobis haec uidentur, & supra humanam naturam excurrentia. Maiestatem enim eius ex nostra imbecillitate metimur, & uirtus nostris non

Aliter epist.

*

*

men uir

men uirtutis imponimus. Quid porro aque incredibile uidetur? Aliquem in sumis cruciatibus positum, dicere beatus sum? Atque hac uox in ipsa officina uoluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc & ultimum diem ago Epicurus, cum illum hinc urinae difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor uentris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui uirtutem colunt, cum apud eos quoque reperiantur, apud quos uoluptas imperauit? Hi quoque degeneres & humillimae mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. At qui hoc quoque incredibile est, immo incredibilis. Non uideo enim quomodo in infinitum agatur & fastigio suo, deiecta uirtus. Aut beatum praestare debet, aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest uinci, aut uincatur oportet, aut uincat. Dijs, inquit, imortalibus solis, & uirtus & beata uita contingit, Nobis umbra quaedam illorum bonorum, & similitudo. Accedimus ad illam, non peruenimus. Ratio uero Dijs hominibusque communis est. Haec in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos uicia nostra perducunt. Nam ille alter secundus est, ut aliquis parum constans, ad custodienda optima, cuius iudicium labat. Etiam nunc & incertum est, desyderet oculorum atque aurium sensum, bonam ualitudinem, & non foedum aspectum corporis, & habitu manente suo, aetatis praetera longius spacium. Per hanc potest non praeterea agitare, ut in perfecto uiro. Huic malitiae uis quaedam inest, quia animum habet mobilem, at praua illa agit aens malitia, & ea agitata abest. De bono, non est adhuc bonus, sed in bonum finigitur. Cuiusque autem deest aliquid ad bonum, malus est. Sed sic uirtus animusque in corpore praesens, hic deos aequat, illo tendit originis suae memor. Nemo improbe eo conatur ascendere, unde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui dei pars est? Totum hoc quo continemur, & unum est, & deus, & loci eius sumus, & membra. Capax est noster animus, perfertur illo, si uita non deprimit. Quae admodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in caelum, ita animus, cui in quantum uult, licet porrigi. In hoc natura rerum formatus est, ut paria Dijs uelit, & sic uita uir uiribus, ac se in spacium suum extendat, non aliena uir ad summa nititur. Magnus erat labor, ire in caelum. Rediit enim, cum hoc iter nactus est. Vadit audacter & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit, aurum argentumque illis, in quibus iacuerit, tenebris dignissima. Non hoc aestimat splendorem, quo imperitiores uerberant oculos, & auerte runt a caelo, ex quo illa secreuit cupiditas nostra & effodit. Scit, in qua, alicubi posita esse diuicias quo congeruntur, animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere domino omnium rerum licet. Hunc in possessionem rerum naturae inducere, ut suarum possessionum orientis occidentisque terminus fiat. Deorumque ritu cuncta possideat, cum opibus suis diuites superne despiciat. Quorum nemo tam laetus est suo, quam tristis alieno, cum se in hanc sublimitatem tulit. Corporis quoque uel oneris necessarii non amator, sed procurator est. Nec se illi cui impositus est, subiicit. Nemo liber est, qui corpori seruit. Nam ut alii quos dominos, quos nimia pro illo sollicitudo inuenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo aequo animo exit, modo magno proflit, nec quis dei inde reliquijs eius futurus sit exitus, quaerit. Sed ut ex barba capillos de tota negligimus, ita ille diuinus animus egressurus hominem quo receptaculum suum conferatur. Ignis illum excludat, an fera distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quam secundas ad aedum infantem, utrum proiectum aues differant, an consummas canibus data praeda marinis. Quid ad illum qui tunc quoque cum inter homines est, nullas minas timet, ullas ne timebit post mortem minas eorum, quibus usque ad mortem timeri parum est. Non conerret, inquit, me, nec unicus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, foeda uisuris. Neminem de summo officio rogo. Nulli reliquias meas commedo. Ne quis in sepulchro esset, rerum natura respicit. Quae se uita piecerit, dies condet. Diserte Maecenas ait, Nec tumulum curo, sepelit natura relictos. Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim in

genium & grande & uirile, nisi illud secundis cinxisset. Vale.
 EPISTOLA. XCIII. De breuiori uita non curandum. Et quae amplissimum uitae spacium est usque ad sapientiam uiuere.
 In epistola qua de morte Metronactis philolopi querebaris, tanquam potuisset diu-
 tius uiue-

tus uiuere, & debuisset, aequitate tua desyderauit, quae tibi in omni persona, in omni negotio superest, in una re deest, in qua omnibus, multos inueni aequos aduersus homines, aduersus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum. Quare ille non rapitur? Quare ille in medio cursu raptus est? Quare senectutem & sibi & alijs grauem extendit? Vtrum obsecro te aequius iudicas, te naturae, an tibi parare naturam? Quid autem interest, quam cito exeat, dum utique exeundum est. Non ut diu uiuamus curandum est, sed ut satis. Nam ut diu uiuas, fato opus est, ut satis, animo. Longa est uita, si plena est. Impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exaesti? Non uixit iste, sed in uita moratus est, nec sero mortuus, sed diu. Octoginta annis uixit, interest, mortem eius ex quo die numeres. At ille obiit iudis, sed officia boni ciuis, boni amici, boni filij executus est. In nulla parte cessauit, licet eius aetas imperfecta sit, uita perfecta est. Octoginta annis uixit, immo octoginta annis fuit, nisi forte sic uixisse eum dicis, quomodo dicitur arbores uiuere. Obsecro te mihi Lucilli hoc agamus, ut quemadmodum preciosa rerum sit uita nostra. Non pateat multum, sed multum pendeat. Actum illam metiamur, non tempore. Vis scire quid inter hunc interit uegetum contemptoremque fortunae, functum omnibus uitae humanae stipendijs, atque in summum bonum eius euectum, & illum cui multi anni transtulsi sunt? Alter post mortem quoque est. Alter ante mortem perijt. Laudemus itaque, & in numero felicium reponamus eum, cui quantulicumque temporis contigit, bene collocatum est. Uidit enim ueiram lucem, non fuit unus & multus, & uixit, & uiguit. Aliquando sereno uisus est. Aliquando ut solet ualidi syderis fulgor, per nubila emicuit. Quid quaeris quam diu uixerit, uixit, ad posteros usque transtulit, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere reculauerim. Nihil tamen ad beatam uitam defuisse dicam, si spatium eius incidit. Non enim ad eum diem me aptaui, quem ultimum mihi spes auida promiserat, sed nullum tantumque ultimum aspexi. Quid me interrogas quando natus sim. An inter uiuiores adhuc cessar. Habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus, sic & in minore temporis termino potest esse uita perfecta. Aetas inter externa est. Quae diu sim, alienum est, quam diu uero uir bonus sim, meum est. Hoc a me exige, ne uelut per tenebras aui ignobile emetiar, ut agam uitam, ut non praeteruehar. Quaeris quod sit amplissimum uitae spatium? usque ad sapientiam uiuere. Qui ad illam peruenit, attingit non longissimum finem, sed maximum. Ille uero gloriatur audacter, & dijs agat gratias, interque eos sibi & rerum naturae imputet, quod fuit, merito enim imputabit, meliorem illis uitam reddidit quam acceperit. Exemplar boni uiri posuit, qualis quantusque esset ostendit. Siquid adieciisset, fuisset simile praeterito. Et tamen quouisque uiuimus, omnium rerum cogitatione functi sumus. Scimus ad quid principalis natura se attollat. Quemadmodum ordinet mundum, per quas uices annum reuocet. Quemadmodum omnia quae usque erant cluserit, & seipsum sui finem fecerit. Scimus sydera impetu suo uadere, praeter terram nihil stare. Caetera continua uelocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna praetereat. Quare tardior uelociorem post se relinquit. Quomodo lumen accipiat, aut perdat, quae causa inducat noctem, quae reducat diem. Illuc eundem est, ubi ista propius aspicias. Nec hac spe, inquit, sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti, etiam inter illos fui, animusque illo meum misit, & ad me illi suum miserunt, sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare. Aequae magnum animum habeo, etiam si nulloque transiture accedo. Non tam multis uixit annis, quam potuit, & paucorum uersuum liber est, & quidem laudandus atque utilis. Annales Tamalij scis quam non decori sint, & qui uocentur. Haec est uita quorundam longa, & quod Tamalij sequitur annales. Nunquid feliciter iudicas eum, qui summo die mulieris, quam eum qui medio occidit. Nunquid aliquem esse tam cupidum uitae putas, ut iugulari in spoliario, quam in arena malit. Non maiore spatio uisus alter alterum praecedimus. Mors per omnes it. Qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet quam diu uites, quod euitare non possis. Vale.

EPISTOLA. LXXXIII. Vtrum pars philosophiae superflua disputatio & solutio, & de annotatione contra malum popularis opinionis.

Eam partem philosophiæ, quæ dat propria cuiq; psonæ præcepta, nec in uniuersum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus uxorem, patri, quò educet liberos, domino, quomodo seruos regat, quidã solam receperant, ceteras quasi extra nostrã utilitatem uagantes reliquerat, tanq; quis posset de parte suadere, nisi qui summã prius totius uitæ cõplexus est. Sed Ariston Stoicus econtrario hanc partẽ leuem existimat, & quæ non descendat in pectus usq;. At illam habentẽ præcepta plurimũ, ait, proficere, ipsaq; decreta philosophiæ, constitutionesq; esse summi boni, quã qui bene intellexit & didicit, quid in quaq; re faciendũ sit, sibi ipse præcipit. Quemadmodũ qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manũ format, ad dirigenda quæ mittit. Cum hanc uim ex disciplina & exercitatione percepit, quocũq; illa uult utitur. Didicit enim nõ hoc aut illud ferire, sed quodcunq; uoluerit. Sic qui se ad totam uitam instruxit, non desyderat particulatim admoneri, doctus in totum. Non em̃ quomodo cum uxore, aut cum filio uiueret, sed quò bene uiueret. In hoc est, & quò cum uxore ac liberis uiuat. Cleantes utilem quidẽ iudicat & hanc partẽ, sed imbecillẽ, nisi ab uniuerso fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognouit. In duas ergo questiones locus iste diuiditur. Vtrum utilis an inutilis sit, & an solus uirum bonũ possit efficere, id est utrum superuacuuus sit, an omnes faciat superuacuos. Qui hanc partem uideri uolunt superuacua, hoc aiunt. Siquid oculis oppositum moratur aciem, remouendũ est illo quidem non obiecto operam perdidit, qui præcepit. Si quo ambulabis, illo manum porriges. Eodem modo ubi aliqua res obcaecat animũ, & ad officiorũ despiciendũ ordinem impedit, nihil agit qui præcipit. Sic uiues cum patre, sic cum uxore. Nihil enim proficiunt præcepta, q̃diu mentis error obfusos est, si ille discitur, apparebit quid cuiq; de beatorum officio. Alioquin doces illud, quod sano faciendũ sit, non lanum efficias. Pauperis ut agat diuitem monstras. Hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Offensas elurientis, quid tanq; satur faciat, Fixam potius medullis famẽ detrahe. Idem tibi de omnibus uitijis dicam, ipsa remouenda sunt, non præcipiendum, quod fieri illis manentibus non potest, nisi opinionones falsas, quibus laboramus expuleris. Nec auarus quomodo uendum pecunia sit, exaudiet, nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, ut sciat pecuniam, nec bonum nec malum esse. Offendas illi miserimos diuites. Efficias, ut quicquid publice expauiimus, sciat non esse tam timendum, quia fama circũfert, nec dolorem quosq; nec mortem. Sape in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium quod ad neminem redit, in dolore pro remedio futurã obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quicquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest, nec qui extenditur magnus esse, nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter excipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectum suæ conditionis adduxeris, & cognouerit beatam uitam esse, non quæ secundum uoluptatem est, sed secundum naturam, cum uirtutem unicum bonũ hominis admauerit, turpitudinẽ solum malum fugerit, reliqua omnia diuitias, honores, bonam ualitudinẽ, uires, imperia, scierit esse mediã partem nec bonis annuerandã, nec malis. Monitorẽ nõ desyderabit ad singula, qui dicat, sic incede, sic cœna, hoc uiro, hoc fœminã, hoc marito, hoc cælibi cõuenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere nõ possunt. Hæc pedagogus puero, hæc auia nepoti præcipit, & irascendũ non esse, magister iracundo dissimulus dilipat. Si ludum literarũ intraueris, scies ista, quæ ingenti supercilio philosophiã tãtant, in puerili esse præscripto. Vtrum manifesta demũ an dubia percipies: Non desyderant manifesta monitores, præcipienti dubia non creduntur. Superuacuuus est ergo præcipere. Id adeo sic discẽ, si iam mones quod obscurum est & ambiguum, pbatio nibus adiuuandum erit. Si probaturus es, illa per quæ probas plus ualent, satisq; per se sunt. Sic amico utere, sic ciue, sic socio. Quare? quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iusticia tradit. Illic inuenio aq̃uitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi nec mercede conduci. Non esse iustum, cui quicquã in hac uirtute placet, præter ipsam. Hæc cum persuasi mihi & prohibui, quid ista præcepta proficiunt, quæ eruditũ docent? Præcepta dare scienti superuacuum est, nescienti parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi præcipiatur, sed etiam quæratur. Vtrum, inquã, ueras opinionones habenti, de bonis

Añ. square

de bonis malisq; sunt necessaria, an non habenti? Qui non habet, nihil a te adiuuabitur, aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. Qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisq;, scit sibi faciendum, scit etiam te tacente. Tota ergo pars ista philosophiæ submoueri potest. Duo sunt, propter quæ delinquimus. Aut inest animo prauis opinionibus malicia contra facta, aut etiam si nõ est, falsis occupatus, ad falsa procliuus est, & cito specie quo non oportet trahente, corrũpitur. Itaq; debemus, aut procurare mentem integram & uitijis liberare, aut uagantem quidem, sed ad peiora pronam, præoccupare. Vtrũq; decreta philosophiæ faciunt. Ergo tale præcipiendũ genus nihil agit. Præterea si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus sceneranti, alia colenti agrum, alia negocianti, alia regum amicitiis sequenti, alia pares, alia inferiores amatur. In matrimonio præcipias, quomodo uiuat cum uxore aliquis, quã uirginem duxit, quomodo cum ea, quæ alicuius matrimonium experta est, quædam modũ cum locuplete, quemadmodũ cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis, inter sterilem & fœcundam, inter prouectiorem & puellam, inter matrem & nouercam. Omnes species complecti non possumus. Atqui singula propria exigunt. Leges autem philosophiæ breues sunt, & omnia alligant. Adijce nunc, quod sapientis præcepta finita esse debet, & certa, si qua finiri non possunt, extra sapientiã sunt. Sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars præceptiua submouenda est, quia quod paucis proumittit, præstare omnibus non potest. Sapientia autem omnes tenet. Inter infamiam publicam, & hanc quæ medicis traditur nihil interest, nisi quod hac morbo laborat, illa opinioibus falsis. Altera causas furoris traxit ex ualitudine. Altera animi mala ualitudine est. Siquis furioso præcepta det, quò loqui debeat, quò pcedere, quò in publico se gerere, quomodo in priuato, erit ipso quẽ monebit insanior. Si bilis nigra curanda est, & ipsa furoris causa remouenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est, ipse discuti debet, alioquin abibunt, in uanum monentium uerba. Hæc ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum aduersus illud quod ait, siquid obstat oculo & impedit uisum, debere remoueri. Fateor huic non esse opus præceptis ad uideudum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim uidemus, cui usum sui reddit, qui remouet obstantia. Quid autem cuiq; debeat officio, natura nõ docet. Deinde cuius curata suffusio est, is non protinus cum uisum recepit, alijs quoq; potest reddere. Malicia liberatur, & liberatis non est opus exhortatione, nec consilio quidem, ut colorum proprietates oculus intelligat. A nigro album, etiam nullo monente, distinguet. Multis contra præceptis aget animus, ut uideat quid agendum sit in uita. Quãq; oculos quoq; agros medicus nõ tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem cõmittas improbo lumini, a tenebris primo ad umbrola pcedere, deinde plus aude, & paulatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibũ studeas, non est quod plenis oculis, ac tumentibus imperes. Assatũ & uim fõrigoris in os occurrentis euita, alia eiusmodi, quæ non minus q̃ medicamenta proficiunt. Adijcit remedij medicina consilium. Error, inquit, est causa peccandi. Huc nobis præcepta nõ detrahunt, non expugnant opinionones de bonis ac malis falsas. Concede per se efficacia præcepta non esse ad euertendam prauam animi persuasionem. Sed non ideo alijs quidẽ adiecia nõ proficiunt. Primum memoriam renouant. Deinde quæ in uniuerso cõfusius uidebantur, in partes diuisa diligentius considerantur. Aut in isto modo licet, & consolationes dicas superuacuas, & exhortationes. Atqui nõ sunt superuacua. Ergo ne monitiones quidẽ, Stultum est, inquit, præcipere agro quid facere, tanq; sanus debeat, cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt præcepta. Quid quod habent ægri sanisq; quædam cõmunia, de quibus admonendi sunt, tanq; ne auide cibos appetant, ut lassitudinem uitent. Habent quædam præcepta cõmunia pauper & diues. Sana, inquit, auariciam, & nihil habebis, quod admoneas, aut pauperẽ, aut diuitem. Si cupiditas utriusq; confidet. Quid quod aliud est, non cõcupiscere pecuniam, aliud uti pecunia scire. Cuius auari modum ignorant, etiam non auari usum. Tolle, inquit, errores, superuacua præcepta sunt. Falsum est. Puta enim auariciam relaxatam. Puta astrictam esse luxuriam, temeritati frenos iniectos, ignauitã subditũ calcar, etiam remotis uitijis, quid & quemad-

Añ. curare
mãc ægri

D 2 modum

modū debeamus facere discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones admoda gratibus uitijis. Ne medicina quidem morbos insanabiles uincit, tamē adhibetur alijs in medium, alijs in leuamentū. Ne ipsa quidem uniuersa philosophia uis, licet tota in hoc uires suas aduocet, duram iam & ueterem animis extrahet pestem. Sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimū, Interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur relabi. Pluraque ante oculos posita transimus. Admonere genus adhortandi est. Sæpe animus etiam aperta dissimulat. Ingerenda est itaque illi noticia rerum notissimarum, illa hoc loco in uaticiniū Calui repetenda sententia est. Factum esse amibitum scitis, & hoc uos scire omnes sciunt. Scis amicitias sancte colendas esse, sed non facis. Scis improbum esse, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarū corruptor uxorum. Scis ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice, & non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriā. Non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu, quæcunq; salutaria sunt, sæpe agitari debent, sæpe uersari, non ut tantū nota sint nobis, sed etiam parata. Adhæc nūc quod aperta quoque apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis probationes adijcere debebis. Ergo illa non præcepta proficiunt. Quid quod etiam sine probationibus ipsa monentis auctoritas prodest? Sic quomodo iuriconsultorū ualent responsa, etiam si ratio non redditur. Præterea ipsa quæ præcipiunt per se multū habent ponderis, utique si aut carmini intexta sunt, aut prola oratione in sententia coartata. Sicut illa Catoniana, *Emas, nō qd̄ opus est, sed quod necesse est.* Quod non opus est, asse charum est. Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia. Tempori parce, Te nosce. Nunquid rationē exiges, cum tibi aliquis hos dixerit uersus? Inturiarū remedium est obliuio. Audentes fortuna iuuat. Piger sibi ipse obstat, Aduocatū ista nō querunt, affectus ipsos tangunt, & natura uim suam exercente proficiunt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt. Quæ admonitione excitantur, non alter quā scintilla flatu leui adiuta, ignem suum explicat. Erigitur uirtus cum tacta est & impulsā. Præterea quædam sunt quidē in animo, sed parum prompta, quæ incipiunt in expedito esse, cū dicta sunt. Quædam diuersis locis iacent sparsa, quæ contrahere inexercitata mens non potest. Itaque in unum conferenda sunt, & iungenda, ut plus ualeant, animū quoque magis alleuent, aut si præcepta nihil adiuuant, omnis institutio tollenda est. Ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non uident aliud ingenium esse hominis mobilis & crecti, aliud tardū & hebetis. Vtique aliud alio ingeniosior est. Ingenij uis præceptis alitur & crescit, nouasq; persuasiones adijcit innatis, & deprauata corrigit. Si quis (inquit) non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt uitijis obligatum? Hoc si licet, ut liberetur. Non enim extincta in illo indoles naturalis est, sed obscurata & oppressa. Sic quoque tentat resurgere, & cōtra praua nititur. Nacta uero præsidium, & adiuta præceptis, conualescit. Si tamen illam diutina pestis, nō infecit, nec enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophia toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophia & præcepta, nisi quod illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraque rex præcipit, sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex superuacuo monetur. Minime, Nam hic quoque doctus quidem est facere, quæ debet, sed ad hæc non satis prospicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperia inueniendi, quid quæque res exigat. Habemus interdum compositum animum, sed residem & inexercitatum, ad inueniendum officiorum uiam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, fallas opinioniones de bonis & malis, & in locum autē earum ueras repone, & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantum. Nam quamuis argumentis collectum sit, quæ bona, quæ mala sint, nihilominus habent præcepta partes suas, & prudentia & iusticia officijs constant, officia præceptis disponuntur. Præterea ipsum de bonis malisque iudicium confirmatur, officiorum executione, ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter se consentiunt, nec illa possunt præcedere, ut non hæc sequantur, & si hæc ordinem sequuntur suum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita, inquit, præcepta sunt falsum est. Nam de maximis ac necessarijs rebus non sunt

Quod non opus est, asse charum est.

non sunt infinita. Tenues autem differentias habent, quæ exigunt tempora, loca, persona. Sed his quoque dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat infaniam, ergo nec maliciam quidem, dissimile est. Nam si infaniam iustuleris, sanitas reddita est. Si fallas opinioniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agenda, & sequatur tamen admonitio, corroborabit rectam de bonis, malisque sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nam quemadmodū sola non profunt, sic curationem adiuuant, & denunciatio, & castigatio insanos coercuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non crepta. Leges, inquit, ut faciamus quod oportet, non efficiunt. Et quid aliud sunt quæ minis mixta præcepta? Primum omnium ob hoc illæ non persuadent, quia minantur. At hæc non cogunt, sed exorant. Deinde leges a seelere deterrent. Præcepta in officium adhortantur. His adijce, quod leges quoque proficiunt ad bonos mores. Vtique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio a Possidonio, pro eo quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim breuem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, uelut emissā diuinitus uox sit, lubeat, nō disputet. Nihil uidetur mihi frigidius, nihil ineptius, quæ lex cum *προπολεμικὴν*. Dic quid me uelis fecisse? Non discō, sed pareo. Proficiunt itaque malis moribus. Vti uidebis ciuitates uas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem nec ideo inutilis, & formandi animis inefficax est. Quid autem philosophia nisi uita lex est? Sed pure mus non proficere leges. Non ideo sequitur, ut ne monitiones, quidem proficiant. Aut sic, & consolationes nega proficere, dissuasionesq; & adhortationes, obiurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt, per ista ad perfectum animi statū peruenitur. Nulla res magis animos honesta induit, dubiosq; & in prauum inclinabiles reuocat ad rectum, quæ bonorum uirorum conuersatio. Paulatim enim descendit in pectora, & uim præceptorum obtinet, frequenter audiri, aspici frequenter. Occurrit mehercule ipse sapientium iuuat, & est aliquid, quod ex magno uiro uel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim quemadmodum proficit, sic ut illud intelligam, profuisse. Minuta quædam ut ait, Phœdon, animalia cum mordent nō sentiuntur, adeo tenuis illis & fallens in periculum uis est, tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum uulnus apparet. Idem tibi in conuersatione uirorum sapientium eueniet, non deprehendes quemadmodum & quando tibi proficit, profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Aequæ præcepta bona, si sæpe tecū sint, profutura, quæ bona exempla. Pythagoras ait, alium animū fieri intrantibus templum, deorumque simulacra ex uicino cernentibus, & alciuis oraculi operientibus uocem. Quis autem negauit ferri quibusdam præceptis efficaciter, etiā imperitissimos, uelut his breuissimis uocibus, sed multum habentibus ponderis? Nihil nimis, Auarus animus nullo satiatur lucro. Ab alio expectes, alteri quod feceris. Hæc cū icte quodā audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, quare adeo etiam sine ratio ne ipsa ueritas ducit. Si reuerentia frenat animos, aut uicta compescit, cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio, cur admonitio non faciat: etiam si nudis præceptis utimur? Illa uero efficacior est & altius penetrat, quæ adiuuat ratione, quæ præcipit, quæ adijcit, quare quicquid faciendum sit, & quis facientem obedientemque præceptis fructus expectet, si imperio & admonitione proficit, æque proficitur imperio, ergo & admonitione. In duas partes uirtus diuiditur, in cōtemplationem uerū, & actionē, Contemplationem institutio tradit. Actionem admonitio, uirtutem exercet, & ostendit recta actio. Acturo autem si prodest qui suadet, & qui monet, proderit. Ergo si recta actio uirtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duæ res plurimum roboris animo dant, Fides uerū, & fiducia. Vtraque ad monitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum est, magnos animos spiritus concipit, ac fiducia impletur. Ergo admonitio non est superuacua. Marcus Agrippa uir ingētis animi, qui solus ex his quos ciuilia bella claros potentisque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum te huic debere sententia. Nam concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Hac se aiebat & fratrem, & amicum optimum factum. Si eiusmodi sententia familiariter in animum recepta formant eum, cur uero non hæc

D 3 pars

Marcus Agrippa

pars philosophiæ, quæ talibus sententijs constat, idem possit. Pars uirtutis disciplina constat, pars exercitatione. Et discas oportet, & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientia profunt, sed etiam præcepta, quæ affectus nostros uel ut edicto coercent & obligant. Philosophia, inquit, diuiditur in hæc, scientiam & habitum animi. Nam qui didicit, & facienda ac uitanda percipit, nondum sapiens est, nisi in ea quæ didicit animus eius transfiguratus est. Tertia pars ista percipiendi ex utroq; est, & ex decretis, & ex habitu. Itaq; superuacua est ad implendam uirtutem, cui duo ista sufficiant. Isto ergo modo & consolatio superuacua est. Nam hæc quoq; ex utroq; est, & exhortatio & suasio & ipsa argumentatio. Nam de hac ab habitu animi compositi ualidiq; proficitur. Sed quamuis ista ex habitu animi ueniant, optimus animi habitus & ex his est & ex illis. Deinde istud quod dicis iam perfecti uiri est, ac summam consecuti felicitatis humana. Ad hoc autem tarde peruenitur. Interim etiam imperfecto sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis uia. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia, quæ iam eoperduxit animum, ut moueri nequeant, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingenijs necessarium est aliquem præire. Hoc uitabis, hoc facies. Præterea si expectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu sit, interim errabit, & errando impeditur, quo minus ad illud perueniat, quo possit se esse contentus. Regi ergo debet, dum incipit posse regere, pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur & aliena manu per literarum simulachra ducuntur. Deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum. Sic animus noster dum eruditur ad præscriptum, iuuatur. Hæc sunt per quæ probatur hanc philosophiæ partem superuacua non esse. Quæritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat? Huic quæstioni suum diem dabimus. Interim ommissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo aduocato, qui contra populi præcepta præcipiat? Nulla ad aures nostras uox impune profertur. Nocent, qui optant. Nocent, qui execrantur. Nam & horum impræcatio falsos nobis metus inserit, & illorum amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longinqua bona & in certa & errantia, cum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta uia. Trahunt in prauum parentes, trahunt serui. Nemo errat uni, sed dementia spargit in proximos, accipitq; inuicem. Et ideo in singulis uitia populorum sunt, quia illa populus dedit, dum facit quisq; peiorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit, effectaq; est ingens illa nequitia. Congesto in unum, quod cuiq; pessimum, scitur. Sit ergo aliquis custos, & aures subinde peruellat, abigatq; rumores, & reclaimer populis laudantibus. Erras, enim, si existimas nobiscum uitia nasci, superuenerunt, ingesta sunt. Itaq; monitionibus crebris opiniones quæ nos circumsonant, compescamus. Nulli nos uitio natura conciliat. Illa liberos ac integros genuit. Nihil quidem quod auariciam nostram irritaret posuit in aperto. Pedibus aurum & argentum subiecit, calcandumq; ac præmendum dedit, & quicquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa uultus nostros erexit in cælum, & quicquid magnificum mirumq; fecerat, uideri a suspicientibus uoluit. Ortus occasusq;, & properantis mundi uolubilem cursum interdum terrena aperientem, noctu celestia, tardos syderum incessus, si compares toti, citatissimos, si cogites, quanta spatia nunquam intermissa uelocitate circumceant, defectus solis & lunæ inuicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, siue per ordinem subeunt, siue subitis causis mota profluunt, ut nocturni ignium tractus, & sine ullo ictu sonituq; fulgores cæli fatiscentes, columnasq; ac trabes, & uaria simulachra flammaram. Hæc supra nos natura disponit. Aurum quidem & argentum, & propter ista nunquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem propter quæ pugnaremus extulimus. Nos & causas periculorum nostrorum, & instrumenta, disiecto terrarum pondere eruiimus. Nos fortunæ mala nostra tradidimus, nec erubescimus summa apud nos haberi, quæ fuerant ima terrarum. Vis scire quam falsus oculus tuos decipit fulgor? Nihil est istis, quoadiu mensa & inuoluta cæno suo iacent, sædius, nihil obscurius. Quid nisi? Quando per

do per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur, nihil est illis dum fiunt, & a fece sua separantur, informius. Deniq; ipsos opifices intueri, per quorum manus sterile terræ genus, & informe perpuratur. Videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos quam corpora, & in possessore eorum quam in artifice plus est sordium. Necessarium itaq; est admoneri, & habere aliquem aduocatum bonæ mentis, Equo tanto fremitu, tumultuq; fallorum, unam deniq; audire uocem: Quæ erit illa uox? Ea scilicet, quæ tibi tantis clamoribus ambitiosis exurdat salubria insulurret uerba, quæ dicat, non est quod inuideas istis, quos magnos felicesq; populus uocat. Non est, quod tibi compositæ mentis habitum & sanitatem, plausus excutiat. Non est, quod tibi tranquillitatis tuæ fastidium faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus. Non est, quod feliciorum eum iudices, cui submouetur, quem licitor semita derigit. Si uis exercere tibi utile, nulli autem graue imperium, submoue uitia. Multi inueniuntur, qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia saculis, & per aliquot ætates tuta prosternant, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quasi sent. Multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graues instent, & ad mare magni perfusi cæde gentium ueniant. Sed hi quoq; ut uincerent hostem, cupiditate uicti sunt. Nemo illis uenientibus resistit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitatiq; restiterant. Tunc cum agere uisi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui a Græciæ primu cladibus, in qua eruditus est inceptit, qui quod cuiq; optimum est eripuit? Lacedæmoniam seruire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum strage, quas aut uicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco proficit, & toto orbe arma circumfert, nec subsistit unquam lassâ crudelitatis, inmanium ferarum modo, quæ plus quam exigit fames mordent. Iam in unum regnum multa regna coniecit. Iam Græci Persaq; eundem timent. Iam etiam a Dario liberæ nationes iugum accipiunt. Idem tamen ultra Oceanum solemq; indignatur ab Herculis Liberiq; uestigijs uictoriam flectere. Ipsi natura uim parat. Non ille ire uult, sed non potest stare. Non aliter, quam in præceptis deiecta pondera, quibus eundi finis est, iacuisse. Nec Cneo quidem Pompeio externa inire bella, aut domestica uirtus, aut ratio suadebat, sed insanus amor magnitudinis falsæ, modo in Hispaniam & Sertoriæ arma, modo ad colligendos pyratas ac maria pacanda uadebat. Hæc prætexebantur causæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam? Quid in septentrionem? Quid in Mithridatem & Armeniam & omnes Asiæ angulos traxit? Infinita scilicet cupido crescendi, cum sibi uni parum magnus uideretur. Quid. C. Cæsarem in sua fata pariter ac publica immisit? gloria & ambitio, & nullus supra cæteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, cum. R. P. supra se duos ferret. Quid ni. C. Marium semel consulem. (unum enim consulatum accepit, ceteros rapuit.) Cum Theutonicos Cimbrosq; concideret, Cum Iugurtham per Africæ deferta sequaretur, tot pericula putas appetisse, uirtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cum omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt, & ob hæc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regnum est. Ideoq; cum multis fuerunt mali, pestiferam illam uim, qua plarisq; nocuerunt, ipsi quoq; sentiunt. Non est quod credas quenquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla quæ oculis atq; auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum uirtus, quæ mendacia contra uerum placentiæ extirpet, quæ nos a populo cui nimis credimus separat, ac synceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam conuerti, & eo restitui unde publicus error expulerit. Magna pars sanitate est, hortatorum insanie reliquisse, & ex isto cœtu inuicem noxia procul abegisse. Hoc ut esse uerum scias, apice, quanto aliter unusquisque populo uiuet, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentie, nec frugalitatem docent rura. Sed ubi testis ac spectator abscessit, uitia subsidunt, quorum monstrari & conspici, fructus est.

Quis eam quam nulli ostenderet, induit purpuram? Quis posuit secretam in auro dāpē? Quis sub alicuius umbra rusticæ arboris positus, luxuriæ suæ pompam solus expli-
cuit? Nemo oculis suis lautus est, nec paucorum quidem & familiarium. Sed apparatus
uitorum suorum pro modo turbæ spectantes expandit. Itaq; irritamentum est omnium
in quæ insanimus, admirator & conficius. Ne concupiscamus efficias, si ut non ostenda-
mus effeceris. Ambitio & luxuria & impotentia scenam desiderant. Sanabis ista, si ab-
fonderis. Itaq; si in medio urbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & cō-
tra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & usu opes metientē.
Contra illos qui gratiam ac potentiam attollunt, ocium ipse suspiciat traditum literis, &
animum ab externis ad sua reuerſum. Ostendat ex constitutione uulgi beatos in isto in-
uidioſo fastidio suo trementes, & attonitos, longeq; aliam de se opinionem habentes, q̄
ab alijs habetur. Nam quæ alijs uidentur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaq; exanimant,
& trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suæ præceptis. Cogitant em̄ ual-
rios casus, & in sublimi maxime lubricos, tunc appetita formidant, & quæ illos graues
alijs reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudat hostium lenē, & sui iuris odio
est fulgor, & fuga iam rebus adhuc stantibus, quaritur, tunc demū uideas philosophan-
tis metus, & agræ fortunæ sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sunt bona fortu-
na, & mens bona, ita melius in malis sapiamus, Secunda rectum auferunt. Vale.

Libri decimi quarti Epistolæ finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPI-
STOLARVM LIBER DECIMVSQ VINTVS.

EPISTOLA. XCV. Non esse petendum quod impetrare uolueris. De
differentia inter decreta & præcepta. Et quod ad cōsumendam
sapiētiā neutra ualent sine altero, & secundū Possidoniū
alia quædā addit necessaria, & aliqua contra medicos.

ETIS a me, ut id quod in diem suum dixeram debere differri, representē
& rescribam tibi, an hæc pars philosophiæ, quam græci paræneticē uocant,
nos præceptiuam dicimus, satis sit ad cōsumendam sapiētiā. Scio te in
bonam partem accepturum, si negauero, Eo magis permitto, & uerbū pub-
licum perire non patior. Postea noli rogare, quod impetrare nolueris. In-
terdum enim obnixè petimus, id quod recularemus, si quis offerret. Hæc siue leuitas est
siue uilitas, puniēda est. Promittendi facilitate multa uideri uolumus uelle, sed nolui-
mus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, arctissime plicatam, &
magna parte perelecta, desinat, inquit, si uultis acclamatur, recita, Recita, ab his qui illū
obmutescere illic cupiunt. Sæpe aliud uolumus, aliud optamus, & uerum ne dijs quidē
dicimus, sed dijs, aut non exaudiunt, aut miserentur. Ego me, omiſsa misericordia, uindī
cabo, & tibi ingentem epistolam impingam, quam tu si inuitus leges, dicito. Ego mihi
hoc contraxi. Teq; inter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu torquet. Inter il-
los quos diuitiæ per summum acquisitæ sudorem, male habent. Inter illos quos hono-
res, nulla non arte atq; opera petiti discrutiant, & ceteros malorum suorum compotes.
Sed ut omiſso principio, rem ipsam aggrediar. Beata, inquit, uita constat ex actioni-
bus rectis, ad actiones rectas præcepta perducunt. Ergo ad beatam uitam præcepta sus-
ficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas præcepta pducunt, sed cum obsequens in-
geniū est. Aliquādo frustra admonent, si animū opiniones obſident prauæ. Deinde eti-
am si recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non pot̄ em̄ quicq; nisi ab initio formatus, &
tota rōne compositus, omnes exequi numeros, ut sciat quādo oporteat, & inquantū, & cū
quo, & quæadmodū. Quare nō pot̄ toto animo ad honesta conari, ne cōstanter qdem,
aut libet̄, sed respiciet, sed hæsitabit. Si honesta, inquit, a cōtio ex præceptis uenit, ad beatam
uitā præcepta abunde sunt. Atq; illud ergo hic his respōdemus, Actiones honestas ex
decretis fieri,

decretis fieri, nō tantū præceptis. Si alia, inquit, artes cōtenta sunt præceptis, cōtenta erit
& sapiētia. Nam & hæc ars uitæ est. Atqui gubernatorē facit ille qui præcipit, sic moue
gubernaculum, sic uela submitte, sic secundo uento utere, sic aduerso resiste, sic dubium
omne tibi uendica. Alios quoq; artifices præcepta confirmant. Ergo ne hoc idem pote-
runt artifices uiuendi? Omnes istæ artes circa instrumenta uitæ occupatæ sunt, non citi-
ca totam uitam. Itaq; multa illas inhihent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor.
At hæc quæ artem uitæ professa est, nulla re, quo minus se exerceat, uetari potest.
Discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quā dissimilis sit aliarum arti-
um conditio, & huius? In illis excusatus est uoluntate peccare, quā casu. In hac maxi-
me culpa est sponte derelinquere. Quod dico tale est. Grammaticus non erubescit solæ
cismū si sciens facit, erubescet si nesciens. Medicus si deficere ægrum non intelligit, quā-
tum ad artem magis peccat, q̄ si se intelligere dissimulat. At in hac arte uiuendi, turpior
uolentium culpa est. Adijce nunc quod artes quoq; plaræq; imo ex omnibus liberalissi-
mæ habent decreta sua, non tantum præcepta, sicut medicina. Itaq; alia est Hippocratis
secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Præterea nulla ars contemplatiua sine decretis
suis est, quæ græci uocant dogmata, nobis uel decreta licet appellare, uel scita, uel placita.
Quæ in geometria & in astronomia inuenies, Philosophia autem & contemplatiua
est & actiua. Spectat, simulq; agit. Erras enim si illam putas tantum terrestres operas p-
mittere, alius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mor-
tale contineo, suadere uobis, ac dissuadere contenta. Magna me uocant, supraq; uos po-
sita. Nam tibi de summa cœli ratione, deumq; differere incipiam, & rerum primordia
pandam. Vnde omnis natura creat res, haurit, alitq;. Quæq; eadem rursus natura per-
empta resoluat, ut ait Lucretius. Sequitur ergo, ut cum contemplatiua sit, habeat decre-
ta sua quidem. Quid quod faciēda quoq; nemo rite obibit, nisi is, cui ratio erit tradita?
quæ in quaq; re omnes officiorū numeros exequi possit, quos non seruabit qui in re præ-
cepta acceperit, non in nomine. Imbecilla sunt per se, ut ita dicam, sine radice, quæ par-
tibus dantur. Decreta sunt quæ muniant, quæ securitatem nostram, tranquillitatēq; tue-
antur, quæ totam uitam, totamq; rerum naturā simul contineant. Hoc interest inter de-
creta philosophiæ & præcepta, quod inter elemēta & membra. Hæc ex illis dependent,
illa & horum causæ sunt & omnium. Antiqua, inquit, sapiētia nihil aliud quam facien-
da & uitanda præcepit. Et tunc longe meliores erant uiri. Postq; docti prodierunt, bo-
ni desunt. Simplex enim illa & aperta uirtus in obscuram & solertem sciētiā uersa est.
Docemurq; disputare, nō uiuere. Fuit sine dubio, ut dicitis, uetus illa sapiētia, cum ma-
xime nascens rudis, non minus quam ceteræ artes, quarum in processu subtilitas creuit.
Sed ne opus quidem adhuc erat remedijs diligentibus. Nondum intantū nequitia sur-
regerat, nec tam late se sparserat. Poterant uitij simplicibus, uetus remedia simpliciā.
Nunc necesse est tanto operiosiora esse munimenta, quāto ualentiora sunt quibus peti-
mur. Medicina quondam paucarū fuit sciētia herbarum, quibus sisteretur fluens san-
guis, uulnēra coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicem uarietatem.
Nec est mirum, tūc illam minus negocij habuisse, firmis adhuc, solidisq; corporibus, &
facili cibo, nec per artem, uoluptatēq; corrupto. Qui postq; cepit, nō ad tollendam, sed
ad irritandā famē quæri, & inuentæ sunt mille conditurae, quibus auiditas excitaret, quæ
desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & neruorū uino madden-
tium tremor, & miserabilis ex cruditatibus quam ex fame macies. Inde incerti laben-
tium pedes, & semper qualis in ipsa ebrietati titubatio. Inde in totam cutem humor ad-
missus, distentusq; uenter, dum male assuescit plus capere, q̄ poterat. Inde suffusio luti-
dæ bilis, & decolor uultus, tabesq; in se putrescentiū, & retorti digiti articulis obrigescen-
tibus, neruorū sine sensu iacentiū torpor, aut palpitatio corporū sine intermissione uibrati-
tū. Quid capitis uertiginis dicā? Quid oculoꝝ auriūq; tormētā, & cerebri æstuatis uer-
minationes, & omnia p quæ exoneramur, internis ulceribus obſecta? Innumerabilia præ-
terea febrū genera, aliarū impetu subeuntū, aliarū tenui peste repentina, aliarū cū hor-
rore, & mltā mēbroꝝ quassatione ueniētiū. Quid alios referā innumerabiles morbos,
supplicia luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nondū se delictijs soluerant, qui sibi
imperabant,

imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac uero labore durabant, aut cursu defatigati, aut uenatu aut tollere uersantia. Excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus place-
 re non poterat. Itaq; nihil opus erat, tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis atq; pixidibus. Simplex erat ex simplici causa ualidus, multos morbos, multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per unam gulam transitarum permisceat luxuria, terrarum marisque uasatrix. Necesse est itaq; inter se tam diuersa dissideant, & hausta male digerantur, alijs alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans uariisq; ex discordi cibo morbus est, & illa ex contrarijs natura partibus in eundem compulsa redundant. Inde tam nullo agrotamus genere, qm̄ uiuimus. Maximus ille medicorum & huiusmodi scientia conditor, foeminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui etiam capillis destituunt, & pedibus agra sunt, non mutata foeminarum natura, sed uita est. Nam cum uirorum licentiam aquauerint, corporum quoq; uirilium uita aquauerunt. Non minus perurgiant, non minus potant, & oleo & mero uiros prouocant. Aequae inuitis ingesta uisceribus per os reddunt, & uinum omne uomitu remittunt, aequae niuem rodunt, solatium stomachi aestuantis. Libidine uero, nec maribus quidem cedunt, pati nata. Dii illas deaeq; male perdant, adeo peruersum commenta genus impudicitia uiros inuent. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum, ac naturae peritissimum in mendacio praehendi. Cum tor foeminae podagrica caluaceq; sint? Beneficium sexus suis uitis praediderunt, & quia foeminam exuerunt, damnatae sunt morbis uirilibus. Et antiqui medici nesciebant dare cibum sapius, & uino fulcire uenas cadentes, nesciebant sanguinem emit-
 tere, & diutina agrotationem balneo sudoribusq; laxare. Nesciebant crurium uincula, brachiorumque latentem uim, & in medio sedentem ad extrema reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent uiciorum paucissima. Nunc uero qm̄ longe processerunt mala ualitudinis? Has uiras uoluptatum pendimus, ultra modum falsq; concupitarum. Innumerabiles esse morbos non miraberis. Coquos numeros. Cessat omne studium, & liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis praesident. In rethorum ac philosophorum scholis solitudo est. Atq; celebres culinae sunt, quanta circa nepotum focos iuuentum praemit. Transeo puerorum infelicium greges, quos post transecta conuiuia, aliae cubicali contumeliae expectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresq; descripta, ut eadem omnibus leuitas sit, eadem prima mensura la-
 nuginis, eadem species capillorum, ne quis cui erectior est coma, crispulis misceat. Transeo pistorum turbam, Transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam cenam discurrunt. Dii boni quantum hominum unus uenter exercet. Quid tu illos boletos, uoluptarium uenenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam si praesentanei non fuerat. Quid tu illam aestiuam niuem, non putas callum iecinoribus obducere? Quid illa ostrea inertissima carnem, coeno saginatam, nihil existimas limosae grauitatis inferre? Quid illud sorsorum garum, praeciosam malorum piscium saniem, non credis urere falsa tabe praecordia? Quid illa purulenta, & quae tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudic-
 cas sine noxa, in ipsis uisceribus extinguit? Quae foedi itaq; pestilentisq; ructus sunt, quam fastidium sui exalantibus crapula uentrem. Scias putrefecere sumpta, non coqui Me-
 mini fuisse quondam in sermone nobilem patinae, in quem quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum, popina congesterat, ueneriae spondilicq; & ostrea eatenus circumcisa, quae eduntur interuenientibus distinguantur. Echinis totam distra-
 ctisq; sine ullis ossibus nulli constrauerunt. Piget esse picta, singula coquuntur in urna sa-
 poris. In coena fit, quod fieri debet saturo in uentre, expecto iam ut manducata ponant. Quantum autem hoc minus est texta ex corpore, atq; ossa, & dentium opa cocum fungi. Graue est luxuriari per singula. Omnia semel & in eundem sapore uerfa parant. Quare ego ad unam rem manum porrigan? plura ueniant simul. Mutorum ferculorum ornamenta coeant & coercent. Scientiam hi qui actionem ex istis peti, & gloriae aiebant. Non ostendit ista, sed conscientiae dari, pariter sint quae disponi solent, iure uno pfusa. Nihil intersint ostrea echinis, sponduli perurbati nullis cococisq; ponant. Non esset cofusior uomentum cibis. Quo ista perplexa sunt. Sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexpli-
 cables, diuersi, multiformes, aduersus quos & medicina armare se coepit, multis generibus, multis

bus, multis obseruationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior, inter
 minora peccantes, & leui quoq; cura remediabiles. Aduersus tantum morum euersio-
 nem, omnia conanda. Et utinam sic deniq; lues ista uindictur. Non priuatum solum, sed
 publice furimus. Homicidia compescimus, & singulas caedes. Quid bella, & occisum
 gloriosum gentium scelus? Non auaritia, non credulitas modum nouit, & ista qm̄ diu fur-
 tim & a singulis fiunt, minus noxia, minusq; monstruosa sunt. Ex senatusconsultis plabif-
 q; scitis facta exercentur, & publice iubentur uetita. Priuatum quidam commissa capite
 luere, tamen quia palam fecere, laudamus. Non pudet hominis mitissimum genus gau-
 dere sanguine alterno, bella gerere, gerendaq; liberis tradere, cum inter se etiam mutis
 ac feris pax sit? Aduersus tam potentem explicitumq; late furorem, operiosior philoso-
 phia facta est, & tantum sibi uirium sumpsit, quantum his, aduersus quae parabatur, acces-
 serat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatioris cibum. Non
 erat animus ad frugalitatem magna ui reducendus, a qua paululum disceserat. Nunc ma-
 nibus rapidis opus est, uunc arte magistra Voluptas ex omni quaritur. Nullum intra se
 manet uitium. In auariciam praecipit luxuria est, honestatis obliuio inuauit. Nihil turpe
 est, cuius placet precium. Homo sacra res, homo iam per lulum & iocum occiditur. Et
 quem erudiri ad inferenda accipiendaq; uulnera nefas erat, is iam nudus inermisq; pro-
 ducitur, sacisq; spectaculi in homine mors est. In hac ergo morum peruersitate, delicti
 ratur solito uehementius aliquid, quod mala inueterata discutiat, decretis agendum est,
 ut reuellatur penitus fallorum recepta peruersio. His si adiunxerimus praecipit, consola-
 tiones, adhortationes, poterunt ualere, per se inefficaces sunt. Si uolumus habere obli-
 gatos, & malis quibus iam tenentur auellere. Discant quid malum, quid bonum sit. Sciant
 omnia praeter uirtutem mutare nomen. Modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum
 prima militiae uinculum est religio, & singulorum amor, & deserendi nefas. Tunc deini-
 de facile caetera exiguntur, mandaturq; iuliuandum ad actus. Ita in his quos uelis ad be-
 atam uitam perducere, prima fundameta facienda sunt, & insinuanda uirtus, huius qua-
 dam supersustentatione teneant, hanc amant, cum hac uiuere uelint, sine hac nolint. Quid
 ergo? Num quidam sine instructione subtili euaserunt probi, magnosq; profectus asse-
 cuti sunt, dum nudis tantum praecipit obsequuntur? Fateor, sed felix ingenium illis fuit,
 & salutaria in transitu rapuit. Nam ut dii immortales nullam didicere uirtute, cum omni
 editi, & pars natura eorum est esse bonos. Ita quidam ex hominibus egregiam sortiti in-
 dolem, in ea quae tradi solent perueniunt, sine longo magisterio, & honesta coplexi sunt
 cum primu audierunt. Vnde ista tam rapacia uirtutis ingenia, uel ex se fertilia? At illis
 aut hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obfessis, diu rubigo animorum effrican-
 da est. Caeterum ut illos in bonum pronos citius educat ad summa, & hos imbecilliores
 adiuuabit, malisq; opinionibus extrahet, qui illos philosophiae placita tradiderit, quae qm̄
 sit necessaria scilicet uideas. Quadam insident nobis, quae nos ad alia pigros, ad alia te-
 merarios faciunt. Nec haec audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi causa eo-
 rum aestimantur. Falsa autem admiratio, falsa formido. Hac nos qm̄ diu possident, dicas li-
 cet hoc patri praestare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus, tentantem auari-
 ciam retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse, dissuadebit timor. Sciet per amicos de-
 sudandum esse ad extremum usq; sudorem, sed delicta uetabunt. Sciet in uxore grauissi-
 mu esse genus iniuriae habere pellicem, sed illum libido in contraria impingit. Nihil eri-
 go proderit dare praecipit, nisi prius amoueris obstantia praecipit, non magis, qm̄ prode-
 rit arma in conspectu posuisse, propiusq; admouisse, nisi uisura manus expeditum, ut ad
 praecipit quae damus, possit animus soluendus ire. Putemus aliquem facere quod oportet,
 non faciet assidue, non faciet aequaliter, nescit enim quare faciat. Aliqua uel casu uel ex-
 ercitatioe exhibebit recta. Sed non erit in manu regula, ad qua exigant, cui credat recta
 esse quae fecit. Non pmittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde praestabit
 tibi fortasse praecipit, ut quod oportet facias, non praestabunt, quemadmodum oportet, &
 si hoc non praestant, ad uirtute non pducunt. Faciet ergo quod oportet monitus, Concede-
 do. Sed id parum est, quonia quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid
 est coena sumptuosa flagitiosius, & equestre censum consumere? Quid tam dignum cen-
 foria nota?

*
 Eras. Roto.

Collatis exemplaribus sic diuino legendu, extra excerpere atq; ossa, & dentium opa cocum fungi.

foria nota. Siquis (ut isti ganeoſe loquunt) ſibi hæc & genio ſuo præſtet: & totiens tam ſeſtertio adijcials, coenæ frugaliffimis uiris conſtituerunt. Eadem res ſi gulæ datur, turpis eſt. Si honoris, reprehentione effugit. Non enim luxuria, ſed impenſa ſolennis eſt. Mullum ingentis formæ: quare autē nō pondus adijcio & aliorū gulam irritor: quatuor pondō & ad ſelibram fuiſſe aiebant, Tyberius Cæſar miſſum ſibi cū in macellum deferri & uenire iuſſiſſet. Amici, inquit, omnia me fallunt, niſi iſtum mullum, aut Apitium emerit, aut Publius Octauius, Ultra ſpem illi coniectura proceſſit. Licitati ſunt. Vicit Octauius, & ingentē conſecutus eſt inter ſuos gloriam. Cum quinq; ſeſtertius emiſſet piſcem quem Cæſar uendiderat. Ne Apitius quidē emerat, Numerare tantū octauio fuiſt turpe. Nam ille qui emerat, ut Tyberio mitteret (quanq; illum quoq; reprehenderim) admiratus eſt rem, qua putauit Cæſarem dignum, Amico ergo aliquis aſſidet, probamus, At hoc ſi hereditatis cauſa facit, Vultur eſt, cadauer expectat. Eadē aut turpia ſunt, aut honeſta. Refert quare, aut quemadmodū ſiant. Omnia autem honeſte ſient, ſi honeſto nos addixerimus, Idq; unum in rebus humanis bonū iudicauerimus, quæq; ex eo ſunt bona ſunt, Cætera in diem bona ſunt. Ergo inſigi debet perſuaſio ad totam pertinens uitam. Hoc eſt quod decretum uoco. Qualis hæc perſuaſio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur. Qualia autem hæc fuerint, talis uita erit. In particulas ſuaſiſſe totum ordinanti parum eſt. Marcus Brutus in eo libro quem *inſcripſit* inſcripſit, dat multa præcepta & parentibus & liberis & fratribus, hæc nemo faciet quemadmodum debet niſi habuerit, quo perferat. Proponamus oportet finem ſummū boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum noſtrum dictumq; reſpiciat, ueluti nauigantibus ad aliquid quod ſyduſ dirigendus eſt curſus. Vita ſine propoſito uaga eſt. Quod ſi utiq; proponendum eſt, incipiunt neceſſaria eſſe decreta. Illud puto concedes, nihil eſſe turpiſis dubio, & incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidit nobis, niſi æſtimantur quæ reſpondent animos & detinent, & præconari totos uentant. Quomodo ſint dii colendi, ſolet præcipi. Accendere aliquem lucernas ſabbatis prohibeamus, quoniā nec lumine dii egent, & ne homines quidē delectantur fulgine. Veritemus ſalutationibus matutinis fungi, & foribus aſſidere templorum humana ambitio, iſtis officijs capitur, deum colit, qui nouit. Vetemus lintea & ſtrigiles loui ferri, & ſpeculum tenere Iunoni. Non querit miniſtros deus. Quid niſi ipſe humano generi miniſtrat, Vbiq; & omnibus præſto eſt. Audiatur licet, quemadmodum ſeruire in ſacrificijs debeat, quaſi procul reſilire a moleſtijs, a ſuperſtitionibus. Nunq; ſatis perfectum erit, niſi qualem debet deum mente conceperit, omnia habentē, omnia tribuentem, beneficia gratis dantē. Quæ cauſa eſt dijs beneficiendi: natura. Errat, ſiquis putat illos nocere uelle uel poſſe, nec accipere iniuriam quaunt, nec facere. Lædere etenim lædij: cōiunctum eſt. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculoſos quidē facit. Primus eſt deorum cultus, deos credere, Deinde reddere illis maiestatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua nulla maiestas eſt. Scire illos eſſe qui præſident mūdo, qui uniuersa ut ſua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curioſi ſinguloꝝ. Hi nec dant malum, nec habent. Cæterū caſtigant quosdam & coercent, & irrogant poenas, & aliquando ſpe boni puniunt. Vis deos proſpicari: Bonus eſto. Satis illos coluit, quiſquis imitatus eſt. Ecce altera quaſtio. Quomodo hominibus ſit utendū? Quid agimus: quæ damus præcepta, ut parcat ſanguini humano? Quantulū eſt ei nō nocere, cui debeas prodeſſe? Magna ſcilicet laus eſt, ſi homo manſuerit hominē adiuuet, præcipiemus ut naufrago manum porrigat, erranti ut uitam monſtre: Cum eſuriente panem ſum diuidat: Quando omnia quæ præſtanda ſunt ac uitanda curauerit, dicam, cum poſſi ſum breuiter, hæc illi formulā humani officijs tradere, Omne hoc quod uides, quo diuina atq; humana concluda ſunt, unū eſt, membra ſumus corporis magni. Natura nos cognatos addidit, cum hiſdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & ſociabiles fecit. Illa æquum iuſtumq; compoſuit. Ex illius cōſtitutione miſerius eſt nocere q̄ lædi. Ex illius imperio parata ſunt iuuantis manū. Iſti uerſus & in peſtore & ore ſint. Homo ſum, humani nihil a me alienū puto. Habeamus in cōmune, quod nati ſum? Societas noſtra lapidum formationi ſimillima eſt, quæ caſura, niſi inuicem obſtaret, hoc ipſo continetur.

Vultur eſt, cadauer expectat

Idem, de officio.

continetur. Poſt deos hominesq; diſpiciamus, quomodo rebus ſit utendum. In ſuperuacuum præcepta iactauimus, niſi illud præceſſerit, qualem de quacunq; re habere debeamus opinionem, de paupertate, de diuitijs, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio. Aſtimamus ſingula, fama remota, & queramus quid ſint, non quid uocentur. Ad uirtutes tranſeamus, præcipiet aliquis, ut prudentiam magni extimemus, ut fortitudinem cōplectamur, temperantiam amemus, iuſticiam (ſi fieri poteſt) propius etiam q̄ cæteras non applicemus. Sed nihil agetur, ſi ignoramus, quid ſit uirtus. Vna ſit, an plures, ſeparata, an annexa. An qui unam habet, & cæteras habeat, quomodo inter ſe differant. Non eſt neceſſe fabro de fabrica querere, quod eius initium, quis uſus ſit, non magis q̄ Pantomimo de arte ſaltandi. Omnes iſtæ artes ſe ſciunt, nihil deest. Non enim ad totam pertinent uitam. Virtus & aliorum ſcientia eſt, & ſui, diſcendum de ipſa eſt, ut in ipſa uoluntas diſcatur. Actio recta non erit, niſi recta fuerit uoluntas. Ab hac enim eſt actio. Rurſus uoluntas non erit recta, niſi habitus animi rectus fuerit. Ab hoc enim eſt uoluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, niſi totius uitæ leges perceperit, & qd de quoq; iudicandum ſit, exegerit, niſi res ad uerum redegerit. Non contingit tranquillitas, niſi immutabile certumq; iudicium adeptis. Cæteri decidunt ſubinde, & reponuntur, & inter omiſſa appetitaq; alternis fluctuantur. Cauſa iuſq; iactatiōis eſt, quod nihil liquet, incertiſſimo regimine utentibus fama. Si uis eadē ſemper uelle, uera oportet uelis. Ad uerum ſine decretis non peruenitur, continent uitam, & bonam, & malam, honeſta, & turpia, iuſta & iniuſta, pia & impia. Virtutes uſuſq; uirtutum, rerum cōmodarum poſſeſſio, exiſtimate ad dignitas, ualutudo, uires, forma, ſagacitas ſenſuum, hæc omnia æſtimatore deſyderant. Scire licet quantum cuiq; in cenſum deferendum ſit. Fallaris enim, & plaris quædam q̄ ſunt, putas, Adeoq; fallaris, ut quæ maxima inter nos habent, diuitiæ, gratia, potentia, ſeſtertio nummo æſtimanda ſint. Hoc neſcis, niſi cōſtitutionem ipſam, qua iſta inter ſe æſtimantur, inſpexeris. Quemadmodum ſolia uiuere per ſe non poſſunt, ramū deſyderant, cui inhareant, ex quo trahunt ſuccum. Sic iſta præcepta ſi ſola ſunt, marcent, inſigi uolunt ſecta. Præterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipſo cōfirmati illa quo tollitur. Quid enim dicunt, præceptis uitam ſatis explicari, ſuperflua eſſe decreta ſapientia. i. dogmata? Atq; hoc ipſum quod dicunt decretū eſt tā hercule, q̄ ſi nūc ego dicere recedendū eſſe a præceptis ſupua cuiſ & decretis, in hæc ſola ſtudium cōferē dum, hoc ipſo quo negarem curanda eſſe præcepta, præciperem. Quædam ad monitionem philoſophiæ deſyderant, quædam probationem. Et quidē multa, quia inuoluta ſūt uix ſumma diligentia, ac ſumma ſubtilitate aperiuntur. Si probationes neceſſariæ ſūt, & decreta, quæ ueritatem argumentis colligunt. Quædam aperta ſunt, quæda obſcura. Aperta, quæ ſenſu comprehenduntur, quæ memoria. Obſcura, quæ extra hæc ſunt. Ratio autē non impletur manifeſtis. Maior eius pars pulchriorq; in occultis eſt. Occulta probatio nem exigunt, probatio non ſine decretis eſt, neceſſaria ergo decreta ſunt. Quæ res cōmunem ſenſum facit, eadem perfectum, certarum rerum perſuaſio, ſine qua omnia in animo natant. Neceſſaria ergo ſunt decreta, quæ dant animis inflexibile iudicium. Deniq; cum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco qd, ut ex inimico cogitet poſſe fieri amicum, in illo amore incitet, in hoc moderetur ſedum, adijcimus iuſtū & honeſtum, luſtum autem honeſtumq; decretorū noſtrorum continet ratio. Ergo hæc neceſſaria eſt, ſine qua nec illa ſunt, ſed utraq; iungamus. Namq; & ſine radice inutiles ramū ſunt, & ipſæ radices his quæ genuere adiuuantur. Quantum utilitatis manus habeat, neſcire nulli licet. Aperte iuuat cor, illud quo manus iuuant, ex quo impetū ſumunt, quomouentur, latet. Idem dicere de præceptis poſſum, aperta ſunt, Decreta uero ſapientia in abdito, ſicut ſanctiora ſacrorum tantum initiati ſciūt, ita in philoſophia arcana illa, admiffis receptiſq; oſtenduntur in ſacro. At præcepta & alia huiuſmodi neceſſaria iudicat. His adijcit cauſarum inqueſtitionem & ætymologiam, quam cur ita dicere non audeamus, cū Græcici cuſtodes latini ſermonis ſuo iure ita appellent, non uideo. Ait utilem futurā eſſe deſcriptionem cuiuſq; uirtutis. Hanc Poſſidonius ætymologiam uocat. Quidam chara

E ſterilmon

steris non appellant, signa cuiusque uirtutis & uitij ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminantur. Hæc res eandem uim habet, quæ præcipere. Nam qui præcipit, dicit. Illa facies, si uoles temperans esse. Qui describit, ait, temperans est, qui facit illa, quæ illis abstinet. Quæris quid intersit? Alter præcepta uirtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & ut publicanorum utar uerbo, *ἐκνομισμοῦ*) ex usu esse confiteor. Proponamus laudanda, inuenietur imitator. Putas utilia tibi dare argumenta, per quæ intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignaui? Quanto hoc utilius est, excellentis animi notas nosse, quas ex alio in se trahere permittit? Continuo peccoris generosi pullus in aruis, Altius ingreditur, & mollia crura reponit. Primus inire uia, & fluiuis tentare minaces. Audet, & ignoto sese committere ponto. Nec uanos horret strepitus, illi ardua ceruix, Argutumque caput, breuis aluus, obæsaque terga, Luxuriatque thoris animosum pectus anheli, tum si qua sonitum procul arma dedere, Stare loco nescit, micat auribus & tremit artus. Collectumque premens uoluit sub naribus ignem. Dum aliud agit, Vergit lius noster describit uirum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno uiro dederim, si mihi Cato exprimens inter fragores bellorum ciuiliū impauidus, & primus incedens, ad motus iam exercitus alpibus, ciuiliisque bello ferens obuium, non alij illi assigna uerim uultum, non alium habitum, altius certe nemo ingredi potuit, quæ qui simul contra Cæsarem Pompeiumque se sustulit, & alij Cæsarianas opes, alij Pompeianas fouebit, utrumque prouocauit. Ostenditque aliquas esse. R. P. partes. Nam parum est in Catone dicere, nec uarios horret strepitus. Quid ni, cum uiros uicinosque non horreat? Cum contra decem legiones & Gallica auxilia, & mixta Barbarica arma ciuilibus, uocem liberam mittat, & R. P. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur honestius in seruitutem casura, quæ itura? Quantum in illo uigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiducia est. Scit se unum esse, de cuius statu non agatur. Non enim queri debet, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculis gladiatorum contemptus. Libet admirantem inuictam constantiam uiri inter publicas ruinas non labentis dicere. Luxuriatque thoris aniosum pectus. Proderit non tantum quales esse soleat boni uiri dicere, formamque eorum & lineamenta deducere, sed quales fuerint, narrare & exponere. Catonis illud ultimum ac fortissimum uulnus, per quod libertas amisit animam, Lælij sapientiam, & cum suo Scipione concordiam. Alterius Catonis domi forisque egregia facta. Tuberonis lignos lectos cum in publica sternerentur, hædinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellam, proposita conuiuij uasa fictilia. Quid aliud? paupertate in capitolio consecrare, ut nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inferam? Hoc parum credimus. Censura fuit illa, non cæna. O quæ ignorant homines cupidi gloriæ quid illa sit, aut quemadmodum petenda. Illo die populus Romanus multorum suppellecilem spectauit. Vnius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & in milites conflatum. At omnibus sacris Tuberonis fictilia durabunt. Vale.

Libri decimi quinti epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM
LIBER DECIMVSSEXTVS.

EPISTOLA. XCVI. Assentiendum esse fatorum decretis.

ANTVM tu indignaris aliquid, aut queraris, & non intelligis nihil esse in istis mali, nisi hoc unum, quod indignaris & queraris: Si me interrogas, nihil puto uiro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura, quod putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male ualeo, pars facti est. Familia decubuit, scenus offendit, domus crepuit, Damna, uulnera, labores, metus incurrerunt. Solet fieri hoc, parum est. Debit fieri, discernunt ista, non accidunt. Siquid credis mihi. Intimos affectus meos tibi cum maxime detego, in omnibus quæ aduersa uidentur & dura, sic formatus sum. Non pareo deo, sed assentior ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil unquam mihi incidit, quod tristis excipiam, quod malo uultu, nullum tributum inuitus cõferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expauescimus tributa

tributa uitæ sunt. Horum mi Lucili, nec speraueris immunitatem, nec petieris. Vesica te dolorem inquietauit. Epulæ uero erunt parum dulces, detrimenta continua, proprius accedat, de capite timuisti. Quid tu nesciebas hoc te optare, cum optares necescit? Omnia ista in longa uita sunt, quomodo in longa uita sunt, & puluis & lutum, pluuiæ. Sed uolebam uiuere, carere tam in commodis omnibus. Tam effeminata uox uirum dedecet. Videris quemadmodum hoc uotum meum accipias. Ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque Diis, neque Deæ faciant, ut te fortuna in delicijs habeat. Ipse te interrogo, Siquis potestatem tibi deus faciat, Vtrum uelis uiuere in macello, an in castris. Atqui uiuere mi Lucili militare est. Itaque hi qui factantur, & properosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, & expeditiones periculosissimas obeunt, fortes uiri sunt, prioresque castrorum. Isti quos publica quies, alijs laborantibus molliter habet, turturillæ sunt tuti contumeliæ causa. Vale.

alijs turtillæ

EPISTOLA. XCVII. Vita hominum esse non temporum. Et quæ praua consuetudo lætam inuerecundiam induxerit criminibus, quæ secunda natura conscientiam tuta esse non possunt.

ERras mi Lucili, si existimas nostri sæculi esse uitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quæ obijcit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum. Nulla ætas uacauit a culpa. Et si æstimare licentiam cuiusque sæculi incipias, pudet dicere, Nunquam apertius quam coram Catone peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse uersatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Cæsaris uxore in aperto commiserat, uiolatis religionibus eius sacrificij, quod pro populo fieri dicitur. Sic sub motis extra conspectum omnibus uiris, ut picturæ quoque malculorum, animalium contegant, atque dati iudicibus numeri sunt. Et quæ hac etiam nunc pacione turpius est, supra instituta per matronarum & adolescentularum nobilium salarij loco exacta sunt. Minus crimine, quam abolitione, peccatum est. Adulterij reus adulteria diuisit, nec ante fuit de salute securus quam testimonium dixerat, ipsa ponam uerba Ciceronis, quia res fide excedit. Accersit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam uero o Diis boni rem perdidit, etiam nocte scortorum mulierum atque adolescentularum nobilium introductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis tempore fuerunt. Non uacat de precio queri, plus in accessibus fuit. Vis Seueri illius uxorem? Dabo illam. Vis diuitis? huius quoque tibi præstabo concubitum. Adulterium ubi feceris, damna. Illa formosa quæ desideras ueniet, illius tibi noctem promitto, nec differo. Intra comparandi rationem fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quam facere. Hoc uero matribus familiae denunciare est, hi iudices Clodiani a senatu petierant præsidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium, & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catulus Absoluto reo. Quid uos, inquit, præsidium a nobis petebatis? An ne nummi uobis eripiantur? Inter hos tamen iocos impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno, qui damnationem petis effugit, quæ meruit. Quicquid fuisse corruptus illis moribus creditis, quibus libidō non facit in hiberi, non iudicij poterat: quibus in ea ipsa quaestione quæ extra ordinem fenatus consilij exercebatur, plus quam quærebatur admissum est. Quærebatur an post adulterium aliquis posset tutus esse, apparuit sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium & Cæsarem, inter Ciceronem Catonemque commissum est. Catonem, inquam, illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare florales iocos, nudam darum meretricum. Si credis spectasse tunc seuerius homines quam iudicasse, & fieri facta ista ex licentia urbium, aliquando disciplina metuque, nunquam sponte consideret, non est itaque quæ credas, nunc plurimum libidini, permisisse legibus minimum. Longe enim frugalior hæc uentus, quam illa est. Cum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud eum confiterentur. Cum stuprum committeretur rei iudicandæ causa, cum Clodius hinc uiris gratiosus quibus nocens, conciliaturus exercebat in ipsa causæ dictione, credat hoc quilibet, qui damnabatur uni adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones fert. Ad deteriora faciles sumus, quia nec dux potest nec comes deesse, & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit. Non prænuicius tantum ad uitia, sed præcepit. Et quæ plures in emendabiles facit. Omnium aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offenduntque, dum errantem uitæ peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerso.

E 2 non gau

non gaudet agro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit. At contra omnibus crimen suū uoluptati est. Latatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate, latatur ille circūscriptioe furti. Quod nunc ante illi culpa, q̄ culpæ fortuna displicuit, id praua consuetudine euenit. Alioqui ut scias habesse animis, etiā in pessima ad ductis boni sensus, nos ignorari turpe, sed negligi. Omnes peccata dissimulat, & q̄uis se liciter cesserint, fructu illorum utuntur, ipsa subducunt. At bona consciētia prodire uult & cōspici. Ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaq̄ ab Epicuro dictum puto, Potest nocenti contingere ut lateat, latenti fides nō potest. Aut si hoc modo melius hunc expli cari posse iudicas sensum. Ideo non prodest latere peccantibus, quia latenti etiā si facultatem habent, fiduciā non habet. Ita est, tuta scelera esse nō possunt. Hoc ergo repugna re sectæ nostræ si sic expediatur, non iudico. Quare, quia primo illa & maxima peccantium est poena, peccasse. Nec ullum scelus licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac uindictæ, impunitum est, quoniam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihil lominus & hæc & illam secundæ poenæ premunt ac sequuntur, timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem: Quare nō semp̄ illam in suspensio relinquam: Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit nihil iustum esse natura, & criminosa uitanda esse, quia uitari metus non possit. Hic consentiamus mala facinora conscientia flagellari, & plurimū illi tormentorū esse, eo q̄ perpetua illam sollicitudo urget, ac uerberat, q̄ sponforibus securitatis suæ non potest credere. Hoc enim ipsum argumentū Epicuri est, natura nos a scelere abhorre, q̄ nulli non etiam inter tanta timor est. Multos fortuna liberat poena, metu neminē. Quare, quia infixa nobis eius rei auersatio est, quā natura damnauit. Ideo nunq̄ fides latendi fit etiam latentibus, quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium trepidare, male de nobis actum erat, q̄ multa scelera legem & iudicem effugiunt, & scripta supplicia, nisi illa naturalia & grauiā de presentibus soluerent, & in locum paciētia timor eederet. Vale.

EPISTOLA .XCVIII. Qualiter aduersus fortunæ duritiam componendus est animus.

Nunq̄ credideris felicem quenq̄ ex felicitate suspensum. Fragilibus innitit, qui aduentitio latus est, exibit gaudium quod intrauit. At illud ex ore ortum, fidele, firmūq̄, & crescit, & ad extremū usq̄ profequitur. Cætera quorū admiratio est uulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non usui ac uoluptati esse possunt? Quis negat? Sed ita, si illa ex nobis pendet, non ex illis nos. Omnia quæ fortuna intuet, ita fructifera ac iucunda fiunt. Si quis habens ista, se quoq̄ habet, nec in rerum suarū potestate est. Errant enim mi Lucili, qui aut boni aliqd nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam. Materiam dat bonorū ac malorū, & inītia rerum apud nos in malū, bonūue exituram. Valentior enim omni fortuna animus est, in utrāq̄ partem ipse res suas ducit, beatæq̄ ac miseræ uitæ sibi causa est. Malus animus omnia in malum uertit, etiā quæ cū specie optimi uenerant. Rectus atq̄ integer corrigit praua fortuna, & dura atq̄ aspera ferēdi scientia mollit. Idemq̄ & secunda grate excipit, modoq̄, & aduersa constanter atq̄ fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra uires suas tentet, non contingit illi bonū integrum illud, & extra minas fortunæ positum, nisi certus aduersus incerta est. Siue alios obseruare uolueris (liberius enim inter aliena iudicium est) sine te ipsum fauore seposito, & senties hoc cōfiteberis, nil ex his optabilibus & charis utile esse, nisi te contra leuitatem casus rerumq̄ casum sequentium instruxeris, nisi illud frequenter & sine querela inter singula dāna dixeris. Dījs aliter uisum est. Immo me hercule (ut carmen fortius ac iustius repetam) quo animū tuū magis fulcias, Hoc dicit quoties aliquid aliter q̄ cogitabas euenit, Dī melius. Sic cōposito nihil accidet, sic aut cōponetur, siquid humanarum rerum uarietas possit, cogitauerit, anteq̄ senserit. Si ad liberos coniuge atq̄ patrimoniu, sic habuerit, tanq̄ nō utiq̄ semp̄ habiturus, & tanq̄ non futurus ob hoc miserior, si habere desiderit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miserias miser qui sollicitus est, ut ea quibus delectat, ad extremū usq̄ pmaneat. Nullo em̄ tēpore conuiescet, & expectatione futuri presentia, quibus frui poterat amittet. In aquo est autem dolor amissa rei, & timor amittendæ. Nec ideo præcipio tibi negligenti-

tiam.

tiam. Quin uero me uenda declina, & quicquid consilio prospici potest, aspice. Quod cumq̄ læsum est, multo anteq̄ accidat, speculari & auerte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omne obfirmata mens. Potest fortunam cauere, qui pot̄ ferre. Certe in tranquillo nō tumultuat. Nil est nec miserius nec fastidiosius, q̄ semp̄ timere. Quæ ista dementia est malum suū antecedere? Deniq̄ ut breuiter includā, quod sentio, & istos. Sacagos, ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in ipsis miseris, q̄ sunt ante illas. Plus dolet q̄ necesse est. Eadem enim infirmitate dolorē non aestimat, qua non expectat. Intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatē suam, fingit sibi crescere debere quæcūq̄ contigerunt, non tantum durare, & oblitus huius peccati quo humana iactantur, sibi uni fortitorum constantia sponder. Egregie itaq̄ uidetur mihi Metrodorus dixisse in ea epistola, qua sororem, amisso optimæ indolis filio, alloquit. Mortale est omnium mortalium bonum, de his loquitur bonis, ad quæ cōcurritur. Nam illud uerum bonum non moritur, certum est sempiternūq̄ sapientia & uirtus, hoc unū cōtingit immortale immortalibus. Ceterū tam improbi sunt, tamq̄ oblitū quo eant, quo illos singuli dies turbent, ut mirentur aliquid ipsos amittere, amissuri uno die omnia. Quicquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum est, tam necesse est perire q̄ perdere, & hoc ipsum si intelligimus, solatium est, æquo animo perdere, quod periturum est. Quid ergo aduersus has amissiones auxiliū inuenimus? Hoc ut memoriā teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis pcepimus. Habere eripit, habuisse nunq̄. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, Vltimū fructūq̄ apud nos relinquit, quem nos iniquitate desiderij perdidimus. Dic tibi, ex istis quæ terribilia uidentur, nihil est inuictum. Singula uicere iam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, uenenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato. Et nos uincamus aliquid. Rursus ista, quæ ut speciosa & felicia trahunt uulgum, a multis & sepe contempta sunt. Fabricius diuitias impator reiecit, cælor notauit, Tubero paupertatē se dignam & capitolio iudicauit, cum fistilibus in publica cœna usus, ostendit debere his hominē esse contentum, quibus Dī etiam nunc uterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus ut R. P. deberet capessere, larum clauum diuo Julio dante, non recepit. Intelligebat enim q̄ dari posset, & eripi. Nos quoq̄ aliquid ex his faciamus. Animosi sumus inter exēpla, quare defecimus? Quare desperamus? Quicquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animū, sequamurq̄ naturam, a qua aberranti cupiendū timendūq̄ est, & fortuitis seruiēdum. Licet reueri in uiam, licet in integrum restitui. Restituamur, ut possimus dolores, quoq̄q̄ modo corpus inuaserint perferre, & fortuna dicere. Cum uiro tibi negocium est, Quare quem uincas. His sermōibus, & his similibus, lenitur ista uis ulceris, quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cū ipso senescere. Sed securus de isto sum, de nostro damnū agit, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse uita plenus est, cui adijci nihil desiderat sua causa, sed eorū, quibus utilis est. Liberaliter facit q̄ uiuit. Alius iam his cruciatu finis est. Hic tam turpe putat mortem fugere, q̄ ad mortē confugere. Quid ergo? nōne sua dabit, & exibit? Quid ni exeat? si nemo iam eo uti poterit? Si nihil aliud q̄ dolori operam dabit? Hoc est mi Lucili, philosophia in ore disceptare, & ad uerum exerceri. Videri quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem, cum illa accedat, hic pemat. Quid faciendum sit, a faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquid dolori resistere, an mors, magnos quoq̄ animos admota submittere. Quid opus est uerbis? In rem presentem eamus, nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra utrūq̄ sibi fudit, nec spe mortis patienter dolet, nec tædio doloris, libenter moritur, hunc fert, illam expectat. Vale.

EPISTOLA .XCIX. Consolatio amici, uel filij mortui.

Et q̄ luctus nō uoluptate, sed ratione sanandus est.

Epistolam quam scripsi Marulo, cum filium paruulum amississet, & diceretur mollior ferre mihi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putavi leuiter illū debere tractari, cum obiurgatione esset, q̄ consolatione dignior. Afflicto enim

E 3 & magnum

Alt'pre
Eraf. Rote,
i In quodā
explari Sa
gitatos, pu
to legendū
Satageos.
Fortē facti

& magnum uulnus male ferenti, paulisper cedendum est. Exatit se aut certe primū in perum effundat. Hi qui sibi lugere sumplerunt, protinus castigentur, & discant quasdam etiā lachrymarū inceptas esse. Solatia expectas, conuitia accipis, tam molliter tu fers mortem filij, Quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incerta spei paruulus, pusillum tēporis perijt, causas doloris cōquirimus, & de fortuna etiā inique quari uolumus, quasi non sit iustus querēdi causas prābitura. At mehercule, satis mihi iam uidebaris animi habere etiā aduersus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines amoris causa, quod daniorū omniū maximū est. Si amicum perdidisses, dāda opera erat, ut magis gauderes, q̄ habueras, q̄ mōeres, q̄ amiseras. Sed paritq̄ nō computant quanta perceperint, quantūue gauisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, q̄ non supuacuis tantum, sed ingratus est. Ergo q̄ habuisti talē amicum, perit opera. Tot annis, tanta cōiunctione uita, tam familiari studiorum societate nihil actū est. Cum amico effers amicitia, & quid doles amisisse, si habuisse nō prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrū est qd̄ praterijt tēpus, nec quicq̄ est loco tutiore, q̄ quod fuit. Ingrati aduersus percepta spe facturi sumus, quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in praterita trāsiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum presentibus latus est, & futura & praterita delectant. Hęc expectatione, illa memoria, Sed alterum pendet, & non fieri potest, alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est certissimo excidere? Ac quiescamus his, quæ iam hausimus, si modo non perforato animo hauriebamus, & transmittēte quicquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuuenes sine lachrymis extulerint. Qui in senatum, aut in aliquod publicum officium a rogo redierunt, & statim aliud egerint, nec immerito. Nam primum superuacuum est dolere, si nihil dolendo proficias. Deinde iniquum est queri de eo, quod ueni accidit, & omnibus restat. Deinde desyderij stulta conuēstio est, ubi minimū interest, inter amissum & desyderantē. Eo ita æquiore animo esse debemus, q̄ quos amissimus, sequimur. Respicere celeritate rapidissimi temporis, cogita breuitate huius spacij, q̄ quod citatissimi currimus. Obserua hunc comitatu generis humani, eodē tendentis minimis interuallis distinctū, etiam ubi maxima uidentur. Quæ putas perijisse, præmissus est. Quid autē dementius, q̄ quod idē tibi iter emetiendū sit, flere eum, qui antecessit. Flet aliquis fatum, quod nō ignoraui futurū, aut si mortē in homine nō cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis fatum, quod aiebat nō posse nō fieri. Quisquis aliq̄ queritur mortuū esse, querit hominem fuisse. Omnes eadē conditio deuinxit, cui nasci cōtingit, mori restat. Interuallis distinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter primū diē & ultimū iacet, uariū & incertū est. Si molestias æstimas, etiam puero longum. Si uelocitate etiam seni angustū. Nil nō lubricum & fallax & omni tempestate mobilis. Iactantur cuncta, & in contrariū transeunt, iubente fortuna, & in tanta uoluntate rerum humanarū, nil cuiq̄ nisi mors, certum. Tamē deo quarunt oēs, in quo uno nemo decipitur. Sed puer decessit, nondū dico melius agi, qui ta defungitur. Ad eum transeamus qui consenuit, quantum uincit infantē? Propone profundis temporis uasitate, & uniuersum cōplectere. Deinde hoc quod ætatem uocamus humanā, cōpara immenso, uidebis q̄ exiguum sit quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lachrymæ, quantum solitudines occupant, quantum mors anteq̄ ueniat, oprata, quantum ualuit timor, quantum tenent aut rudes aut inutilis anni. Dimidium ex hoc edormitur. Adijce labores, luctus, pericula, & intelliges etiā in longissima uita, minimū esse quod uiuitur. Si quis tibi concedit, non melius se habere eum, cui cito reuertitur, cui ante lassitudinem paratum est iter. Vita nec bonū nec malum est, bonū ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aliena. In damnum certius, potuit euadere modestus ac prudēs, potuit sub cura tua in meliora formari, sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria periclit. Aspice illos, qui suam alienamq̄ libidine exercere mutuo impudici, quoz nullus line ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit. Plus timeri q̄ sperari potuisse manifestum erit. Non debes itaq̄ causas doloris accerere, nec leuia incōmoda indignādo cumulare. Non hortor, ut nitaris & urgeas. Non tam male de te iudico, ut tibi aduersus

hæcto

hęc totam patem uirtutem aduocandam. Non est dolor iste, sed morsus, tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia proficit, si puerum nutrici adhuc q̄ patri notio rem animo forti desyderas. Quid nunc ego duriciam suadeo, & in funere ipso erigere uultum uolo, & animū ne contrahi quidem patior? Minime. Inhumanitas est ista, nō uirtus. Funera suorum hildem oculis, quibus ipsos uidere, nec cōmoueri ad primā familiarium diuulsionem. Puta autem me uetere quædam, quæ non sunt sui iuris. Excidit illam retinentibus lachryma, & animum profusa leuant. Quid ergo est? permittamus estis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum possit imitatio. Nihil uero morori adijciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, q̄ dolor. Quotus quisq̄ sibi tristis est? clarius cum audiunt gemunt, & taciti quietiq̄ dum secretum est, cum aliquos uiderint, in fletus nouos excitant. Tum capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere nullo prohibente liberius, tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos ut in alijs rebus, ita in hac quoq̄ hoc uitium ad plurimum exempla componi, nec quid oporteat, sed quid soleat aspicere. A natura discimus, populo nos damus, nullus in re bonæ auctori, & in hac re, sicut in omnibus inconstantissimo. Videt aliquem fortē in lectu suo, impium uocat & efferatum. Videt aliquem collabentem, & corpori affusum, effeminatum ait & eneruem. Omnia itaq̄ ad rationem reuocanda sunt. Stultius uero nihil est, q̄ famam captare tristitia, & lachrymas approbare, quas iudico sapiētī uiro, alias permissas cadere, alias uisu allatas. Dicam quid intersit, cum primum nos nuncios acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus e complexu nostro in ignem transtulurum, lachrymas naturalis necessitas exprimit, & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodū totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorē perpremit & expellit. Hęc lachrymæ per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Alia sunt quibus exitum damus, cū memoria eorum, quos amissimus, retractatur, & inest quiddam dulce tristitia, cū occurrunt sermones eorum iucundi, conuersatio hilaris, officiosa pietas, tūc oculi uelut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis uincimur. Non est itaq̄, quod lachrymas ppter circumstantes asidentescq̄ aut cōtineas, aut exprimas, nec cessant, nec fluunt unq̄ tam turpiter, q̄ finguntur. Eant sua sponte. Ire autem possunt placidis atq̄ compositis. Sæpe sapientis autoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturæ obsequi grauitate seruata. Vidi ego in funere suorum ferendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scæna. Nihil erat, nisi quod ueris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor, hic sapienti seruandus est, & quemadmodum in cæteris rebus, ita & in lachrymis aliquid fat est. Imprudentiū ut gaudia, sic dolores exundauere, æquo animo excipere necessaria. Quid incredibile? Quid nouum euenit, q̄ multis cum maxime funus locatur, q̄ multis uitalia emunt, q̄ multis post luctum tuum lugent? Quoties cogitaueris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utiq̄ perducit ad senectutem, unde uisum est dimittit. Cæterum de illo frequenter loquere, & memoriam eius quantum potes, celebra, quæ ad te sapius reuertetur. Si erit sine acerbitate uentura. Nemo enim libenter tristi cōuersatur, nedum tristitia, si quos sermones eius, si quos q̄uis paruuli iocos cum uoluptate audieras. Sapius repete, potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirmā, obliuisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissime flere, meminisse parcissime, in humani animi est. Sic aues, sic fera suos diligunt, quarum concitatus est amor, & pene rapidus, sed cum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem uirū nō decet. Meminisse pleueret, lugere desinat. Illud nullo modo, pbo, quod ait Metrodorus, esse aliquā cognatā tristitia uoluptatē. Hanc ipse captanda in eiusmodi tēpore, ipsa Metrodori uerba lubscripsi. De q̄bus nō dubito, qd̄ sit lenfurus. Quid em̄ tuius, q̄ captare in ipso luctu uoluptatē, imo p luctū & inter lachrymas quoc̄ quod iuuet querere? Hi sunt q̄ nobis obijciunt nimium rigore, & infamant præcepta nostra duricia, q̄ dicamus dolore aut admittendū nō esse, aut cito expellendū. Vtrū idem est, aut incredibile, aut inhūanū, nō sentire amisso amico dolore, an uoluptatē in ipso dolore aucupari? Nos quod præcipimus honestū est. Cū aliquid lachrymarū affectus effu-

E 4 derit, &

Astru

Erat. Rore.

† Loco hoc defunt alii / quot græca uerba, p q / b notas alii / quot inue / nimus, sed ex q̄bus nihil licet, conieceret.

derit, & (ut ita dicam) disputauerit, non esse tradendum animū dolori. Quid tu dicis, mi scendam ipsi dolori uoluptatem? Sic cōsolamur crustulo pueros, sic infantium fletum in fuso lacte compescimus. Ne illo quidem tēpore quo filius ardet, aut amicus expirat. Cessare pateris uoluptatem, sed ipsum uis titillare merorem. Vtrum honestus dolor animo submouetur, an uoluptas ad dolorem quoque admittitur, dico admittit, captatur. Et quod ex ipso, est aliqua, inquit, uoluptas cognata tristitia. Illud nobis licet dicere, uobis qui dem non licet. Vnū bonum nostris uoluptatē, unū malum dolorē. Quae potest inter bonum & malum esse cognatio? sed puta esse, nunc potissimū eruitur, & ipsum dolorē scrutamur. An aliquid habeat iucundum circa se uoluptarium. Quaedam remedia alijs partibus corporis salutaria uelut foeda, & indecora adhiberi alijs nequeunt, & quod alibi prodesset sine damno uerecundia, id fit in honestum loco uulneris. Non te pudet lectū uoluptate sanare? Seuerius ista plaga sananda est. Illud potius admone, nullum mali sensum ad eum qui perit peruenire. Nā si peruenit, non perijt. Nulla, inquit, eum res laedit, quod nullus est uiuit, si laeditur. Vtrum putas illi malum esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest esse tormentū esse, quod non est. Quis enim nullus sensus est? Nec ex eo, quod est. Effugit enim maximū mortis incommodū, non esse. Illud quoque dicamus ei quae desit, ac desiderat in aetate prima raptum. Omnes quantum ad breuitatem aui, si uniuerso cōpares, & iuuenes & senes in aequo sumus. Minus enim ad nos ex omni aetate uenit, quod minimū esse quis dixerit, quoniam quidem minimū aliqua pars est. Hoc quod uiuimus proximū nihilo est, & tamen ob dementia nostrā late disponitur. Haec tibi scripsi, non tanquam expectaturus esses remedium a me tam seruum. Liqueat enim mihi te locutum tecum, quicquid lecturus es. Sed ut castigarem illam exiguum moram, qua te recessisti, & in reliquum exhortarer contra fortunam tolleres animos, & omnia eius te la non tanquam possent uenire, sed tanquam utique essent uentura prospiceres. Vale.

EPISTOLA. C. Quod philosophi anima magis debet esse simplex, plana, quam composita, uel sollicita.

Fabiani Papyrii libros quos inscribunt ciuiliū, legisse te cupidissime scribis, & non respondisse expectationi tuae. Deinde oblitus de philosopho agi, compositionē eius accusas. Puto esse quod dicis, & effundi uerba, non fingi. Primum habet ista res suam gratiā, & est decor proprius orationis leniter lapsa. Multū enim interesse existimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nūc quod in hoc quoque dicturus sum, in quibus differentia est. Fabianus mihi non effundere uidetur orationē, sed fundere. Adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu, tamen ueniens, illud plane fatetur, & praefert non esse tractatam, nec diu tortam, sed ita, ut uix esse credamus. Mores ille non uerba composuit, & animis scripsit ista, non auribus. Praeterea ipso dicente non uacasset tibi partes intueri. Adeo te summa rapuisset, & fere quae impetu placent, minus praestit ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo aspectum oculorum occupasse, etiam si cōtemplatio diligens inuentura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudicium abstulit, quam qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse, scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio sollicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis & constans, ubi periculum sui faciet, qui timet uerba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Itaque nihil in uentis fordidum. Electa uerba sunt, non captata, nec huius saeculi more contra naturam suā posita & inuersa, splendida tamen, quamuis humani & medio, sensus honestos & magnificos habet, non coactos in sententia, sed altius dictos. Videbimus quod parū reculum sit, quod parum structum, quid non huius recentis politurae. Cum circūspexeris omnia, nullas uidebis angustias inanis, desit sane uarietas marmorum, & cōsilia aequarū a cuniculis interfluentiū, & pauperis cella, & quicquid aliud luxuria, non cōtenta decore simplici miscet, quod dici solet, domus recta est. Adhuc nunc quod de compositione non cōstat. Quidam illa uolunt esse ex horrido comptam. Quidam uero eo aspera gaudent, ut etiam quae mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & claufulas abrumpant, ne ad expectatum respondeant. Lege Ciceronē. Cōpositio eius una est, pedē seruat, curuat, lenta & sine infamia mollis. At contra Pollionis Alini salebrofa & exiliēs, & ubi minime expectes, relicta

ra. Denique apud Ciceronē omnia desinunt, apud Pollionē cadunt, exceptis paucissimis, quae ad certum modū, & ad unum exemplar astricta sunt. Humilia praeterea tibi uideri dicis omnia, & parum erecta, quo uitio carere eam iudico. Non sunt enim humilia illa, sed placida. Non sunt enim tenore quieto, compositoque formata, nec depressa, sed plana. Deest illis oratoris uigor. Stimuli quoque quos quaeris, & subiti ictus sententiarū. Sed totum corpus uideri quam sit compositum, honestum est. Non habet oratio eius, sed debet dignitatem, affer quam Fabiano possis praepone. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiā pertinentes, pene totidem sunt, quot Fabiani. Cedam, sed non statim. Pusillum est siquid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem, Cedam, & respondeamus in re tanta emirere est, post duos esse. Nomina adhuc Liuium. Scripsit enim & dialogos, quos non magis philosophiā annumerare possis quam historia, & ex professo philosophiā continētes libros. Huic quoque dabo locum. Vide tamen quam multos antecedit, qui a tribus uincitur, & tribus eloquentissimis, sed non praestat omnia. Non est fortis oratio eius, quam elata sit, non est uiolenta nec torrens, quam effusa sit, non est perspicua, sed pura. Desideras, inquis, contra uitia aliquid aspere dici, contra pericula animosae, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Sit aliquid oratoriā, ac rei tragicā grande, comicā exile. Vis illum aspidere pusillae re uerbis? Ille rerum se magnitudini addixit, eloquentiā uelut umbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circūspecta, nec in se collecta, nec omne uerbum excipit ac punget. Fateor, exhibunt multa, nec ferient, & interdum otiosa praeterlabetur oratio. Sed multū erit in omnibus locis, & ingēs sine tōdio spaciū. Denique illud praestabit ut liqueat tibi illum sensisse, quae scripsit. Intelliges actum hoc, ut tu scires quid illi placeret, non ut ille placeret tibi, ad profectū omnia tendunt, & ad bonam mentē, non quare plausus, talia esse scripta eius non dubito, etiam si magis reminiscor quam teneo. Haretoque mihi color eorum, non ex recenti conuersatione familiariter, sed summam, ut solet, ex ueteri noticia. Cum audirem certe illum. Talia mihi uidebant, non solida, sed plena, quae adulescentē indolis bonae attollerent, & ad imitationē sui uocarent, sine desperatione uincēdi. Quae mihi abhortatio uidetur efficacissima. Deterret enim qui imitandi cupiditatem non fecit, spem abstulit. Caeterum uerbis abundabat sine cōmendatione paratis, singularum in uniuersum magnificus. Vale.

Libri decimifexti epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER DECIMVSSEPTIMVS.

EPISTOLA. CI. De inopinato fati termino, Vbi notat eos, qui longiorem uitam supplicio uel turpitudine pacifcuntur.

MNIS dies, ois hora, quam nihil sumus ostēdit, & aliquo argumēto recētī admonet fragilitatis oblitus, cū aeterna meditates respicere cogit ad mortē. Quid si istud principiū uelit, quaeris. Senetionē Cor. equitem Romanū splendidū & officiosum noueras, ex tenui principio seipse promouerat, & iam illi decliuus erat cursus ad caetera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. Per cūntia quoque circa paupertatē plurimū amorē habet, dū ex illa ereptat. Hic etiā Senetio diuitijs iminebat, ad quas illi duae res ducebant efficacissime, & quaerendi, & custodiendi sciētia, quarū uel altera locupletē facere potuisset. Hic homo summae frugalitatis, non min⁹ patrimonij quam corporis diligēs. Cū me ex cōsuetudine mane uidisset. Cū per totū diē amico grauiter affecto, & sine spe iacenti, usque in noctē assedisset, cū hilaris coenasset, genere ualitudinis praecipiti arreptus, angina, uix cōpressum artatis faucibus spiritū traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas postquam oibus erat sanis ac ualētis officijs functus, decessit. Illi quod & mari & terra pecuniā agitabat, quod ad publica quoque nullū relinquens in expertū genus, questus accesserat, in ipso actu bene cedentiū rerū, in ipso percurrentis pecuniā impetu, raptus affecto. Inlere nūc Meliboe piros, pone ordine uites, quam stultum est aetate disponere, nec castino quē dominamur. O quāta demētia est spes lōgas inchoatiū. Emā, adificabo. Credā, exigā, honores gerā, tum demū lassam & plenā senectutē in oculū referā. Quia mihi crede, etiā felicis dubia sūt. Nihil sibi quicquam de futuro debet promittere. Id quoque quod tene

quod tenet per manus exit, & ipsam quam proximam horam casus incidit, Voluisti tempus rata quod lege, sed per obscurum. Quid autem ad me, An natura certum sit, quod mihi incertum est? Navigationes longas, & pererratis littoribus & alienis, seros in patriam reditus proponimus, militiam & castrensiu laborum tarda manu precia, procuraciones, officiorumque per officia processus. Cum interim ad latus mors est, quae quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur haesura. Quid autem est stultius, quam mirari id ullo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis ubi illum inexorabilis fatorem necessitas fixit. Sed nemo scit nostrum, quam prope uerset terminus. Sic itaque formemus animam, tanquam ad extremum uentum sit. Nihil differamus. Quotidie cum uita paria faciamus. Maximam uitam uitium est, quae imperfecta semper est, quae etiam aliquid ex illa differtur. Qui quotidie uitam suam summam manu impouit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri excedens animam. Nihil est miserius dubitatione uehementer irruentium, quorum euadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitur. Quomodo effugiemus hanc uoluntationem. Vno, si uita nostra non prominebit, si in se colligitur. Ille enim ex futuro suspendit, cui irritum est praesens. Vbi uero, quicquid mihi debui redditum est, ubi stabilita mens sit, nihil interesse inter diem & saeculum. Quicquid deinceps dierum rerumque uenturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim uarietas mobilitatisque casuum perturbabit, si certus sis aduersus incerta? Ideo mihi Lucili propra uiuere, & singulos dies, singulas uitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui uita sua, quotidie fuit, securus est. In spe uiuentibus, proximum quodque tempus elabitur, subitque audivi tas, & miseriam atque miseriam omnia efficiet metus mortis. Illud uide? Meccenatis turpissimum uotum, quod & debilitate non recusat, & deformitate, & nouissime acutam crucem, dummodo inter hac mala spiritus prorogetur. Debilem facito manu, debilem pede. Coxa tuber, alitue giberum, lubricos quate dentes, uita dum superest, bene est. Hac mihi, uel acutam si subdas crucem, sustineo quod miseriam erat, si incidisset optatur, & tanquam uita petitur, supplicij mora. Contentissimum putarem, si uiuere uellet usque ad crucem. Tu quoque uita petitur, supplicij mora. Contentissimum putarem, si uiuere uellet usque ad crucem. Tu uero, inquit, me debilitate, licet dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat depraues licet, dum moftruofo & deserto, temporis aliquid accedat, suffragis licet, & acutam sensuro crucem subdas, est tanti uulnus suu premere, & patibulo pendere desitricum, dum differat quod est in malis optimu, supplicij finem, est tanti habere animam, ut agam. Quid hinc optes, nisi deos faciles? Quid sibi uult ista carminis effeminati turpitudos? Quid timoris dementissimi pactio? Quid tam foeda uita mendicatio? Cui putas unquam recitasse Vergiliu, Vscadeo ne mori miseru est? optat ultima malorum, & quae pati grauissimu est extedi ac sustineri cupit, qua mercede? scilicet uita logioris. Quid autem huius uiuere est? Diu mori, Inuenit aliquis, quod uelit inter supplicia tabescere & perire membratum, & toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare. Inuenit qui uelit adactus ad illud infelix lignu, iam debilis, iam prauus, & in foedum scapularu, ac pectoris tuber, elisus, cui multa moriendi causa etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam. Ne ga nunc magnu beneficium esse natura, quod necesse est mori, multi peiora pacifici adhuc parati sunt, etiam amicu prodere, ut diutius uiuant, & liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem uidere, tot conscia scelerum excutienda uita cupido est, dicent dumque nihil interesse, quando patiaris, quod quandoque patiendum est, quam bene uiuas referat, non quam diu. Sape autem in hoc esse bene diu. Vale.

EPISTOLA. CII. Cavillatoriam ponit de claritate post mortem disputationem. Deinde philosophice de eadem dislerit claritate.

Quomodo molestus est iucundum somnium uidenti qui excitat. Aufert enim uoluptatem etiam si fallam, effectum tamen uere habentem, sic epistola tua mihi fecit iniuriam, reuocauit enim me cogitationi apta traditum, & iterum si licuisset ulterius, iuabat de aternitate animarum querere, Immo mehercule credere. Credebam enim me facilem opinionibus magnorum uirorum, re gratissima promittenti magis quam probantium. Daba me spei tanta, iam era fastidioso mihi, iam reliquis aetatis infacta cetermaeba, in immensum illud tempus, & in possessione omnis aul transiurum.

transiurum. Cum subito expectatus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidit, quod reperam, si te dimisero, & redimam. Neget me epistola prima, tota quaestio nem explicuisse, in quam probare conabar, quod nostris placet, claritate, quae post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluisse, quod opponitur nobis. Nullum, inquit, bonum ex distantibus. Hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas mihi Lucili, eiusdem quaestio est, loci alterius, & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodem pertinentia distuleram. Quaedam enim (ut scis) moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem rectam & ad mores pertinentem tractauit. Nunquam stultum sit ac superuacuum, ultra extremum diem curas transmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius, qui nullus est. An ex eo quodcumque erit, sensuri sumus, antequam aliquis fructus percipi aut peti possit. Hac autem omnia ad mores spectant. Itaque suo loco sita sunt. At quae a Dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt, & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigit, omnia quae dicuntur persequar, deinde singulis occurram, nisi aliud praedixerim, intelligi non poterunt quae reselleretur. Quid est, quod praedicere uelimus? Quaedam continua esse corpora, ut hominem, Quaedam composita, ut nauem, domum. Omnia denique quorum diuersae partes iunctura in unum sunt coactae. Quaedam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohaerent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc praedicere uelimus? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constet. Vno enim spiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum esse unius boni principale. Hoc si quando desideraueris, per se probatur. Interim ponendum fuit quia in nostra tela mittuntur. Dicis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse. Claritas autem ista bonorum opinio est. Nam quomodo fama non est unius sermo, nec infamia unius mala existimatio, sic nec claritas, uni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes & praestantes uiri debent, ut claritas sit. Hac autem ex iudicij plurimum efficitur, i. distantia, ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est, a bonis bono reddita, laus oratio, oratio uox est aliquid significans. Vox est autem licet uirorum sit bonum. Nam & plaudit & sibilat, sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, utrum laudantis, an laudati bonum sit. Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmatis meum esse, quod alius bene ualeat. Sed laudare dignos honesta actio est, ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamus. At qui hoc quaerebatur, Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc quaeritur, & pars utraque sententias habet. Deinde claritas desiderat multa suffragia, potest & unius boni uiri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus unus iudicat. Quid ergo, inquit, & fama erit unius hominis existimatio, & infamia unius malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo. Consensum enim multorum exigit. Diuersa horum conditio est, & illius est. Quare? Quia si de me bene uir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentierint. Omnes enim si me cognouerint, idem sentient. Par illis idemque iudicium est, aequae uero insitit ab his, qui dissiidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant, quia aliud sentiri non possunt. Ad gloria & famam non est satis unius opinio. Illic enim potest unius sententia quod omnium, quia omnium si prorogetur, una erit. Hic diuersa dissimiliu iudicia sunt, difficiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam unam omnium esse? Non est unius una sententia. Illi placet uerum. Veritatis una uis, una facies est. Apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Nunquam autem falsis constantia est. Variantur, & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam uox est. Vox autem bonum non est. Cum dicant claritatem laudem esse bonorum, a bonis reddi. Iam non ad uocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim uir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, laudatus est. Praeterea aliud est laus, aliud laudatio. Hac & uocem exigit. Itaque nemo dicit laudem sine nebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non uerba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam tacita est bene sentientis, ac bonum uirum apud se laudantis. Deinde (ut dixi) ad animu referre laus, non

Summam manu imponere

Alti necessi ratis, sed pu ro recte legi Meccenatis.

Eras. Rote. Suspicio le gendū praedixero, & praedicere.

*

Eras. Rote. Ex coeclur tis exemplari um, licet de prauitissim morum, ita puto legendum, Vox autem licet uirorum sit bonum, non tam me continuo bonum est.

Hac autem de rō. Nō em quicquid uir bonus facit bonum est.

laus, non ad uerba, quae conceptam laudem egerunt, & in noticiam plurium emittunt. Laudat quem laudandus esse iudicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari a laudato uir o, laude digno ait. Et cū aequae antiquus poeta ait, Laus alterius, non laudationem dicit, quae corrumpit artes. Nihil enim aequae, & eloquentiam, & omne aliud studium auribus deditum uitiauit, quae popularis assensio. Fama utique uocē deyderat. Claritas enim potest uocem citra cōtingere, contenta iudicio, plena est. Non tantum inter ta centis, sed etiam inter reclamantis. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam, Gloria multorum iudicij constat, claritas bonorum, cuius, inquit, bonum est claritas: Id est laus bono a bonis reddita: Vtrum laudati, an laudatis? Vtriusque meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit, & benefecisse gaudeo, & gratos me inuenisse uirtutum interpretes lautor. Hoc primum bonum est, quod grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, ut aliorum bonum, meum iudicem. Vtque eorum quibus ipsi sum boni causa est, istud laudantium bonum. Virtute enim geritur. Omnis aut uirtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque utriusque bonum est, merito laudari. Tam mehercule, quae bene iudicasse, iudicantis bonum est, & eius, secundum quem iudicatum est. Nunquid dubitas quin iusticia & habentis bonum sit, & an bonum sit eius, cui debitum soluit? Morentem laudare iusticia est, igitur utriusque bonum est. Ca uillatoribus istis abunde respondebimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta differere, & philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quanto sa uita est ire aperta uia & recta, quae sibi ipsi flexus disponere, quos cum magna molestia de beas relegere. Neque enim quicquam aliud ista disputationes sunt, quae inter se perite captantium lus. Dic potius, quae naturale sit in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus, nullos sibi poni nisi communes, & cum deo terminos patit. Primum humilem non accipit patriam, Epheum aut Alexandriam, aut si quod est etiam nunc frequentius oculis laetius uectis. Solum illi patria est, quod cunctisque supra & uniuersa circūi suo cingitur. Hoc omne cōuexum inter quod iacet, maria cum terris, inter quae aer humanis diuina fecernēs, iam coniungit. Inter quod disposita tot numina in actus suos excubant, deinde actam aetatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, ante me sunt. Nul lum ingenium magnis saeculis clusum est, nullum non cogitationi paruum tempus. Cum uenerit dies ille, qui mixtum hoc diuini humanique secernat tempus. Hic ubi inueni, relin quam, ipse me dici reddam, nec nunc sine illis sum, sed graui terreneque detineor per has mortalis aui moras. Illi meliori uita, longiorque praeluditur. Quemadmodum nouē men sibus nos tenet maternus uterus, & praeprarat non sibi, sed illi loco, in quem uidemur emit ti. Jam idonei spiritum trahere, & in aperto durare, super hoc spacium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium mature lumimus partum. Alia origo nos expectat, alius re rum status, Nondum caelum nisi ex interuallo pati possumus. Proinde intrepidus horā illam decretoriam prospice. Non est animo suprema, sed corpori. Quicquid circa te iacet rerum, tanquam hospitalis loci facinas specta. Transeundum est. Excudit redeuntem natu ra, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quae intuleris. Immo etiam ex eo, quod ad uitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahentur tibi haec circumiecta, nouissimum uela mentum tui cutis, detrahetur caro & suffusus sanguis, discurrensque per totum, detrahen tur ossa nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste quem tanquam extremū re formidas, aeterni natalis est. Depone onus. Quid cunctaris tanquam non prius quoque relicto, in quo latebas corpore, extiteris? Hares & reluctaris, tum quoque magno nisi matris ex pulsus es. Gemis, ploras, & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debetab ignoscā, rudis & imperitus omnium ueneras, ex maternorum uiscerū callido mollique fomento emissum, afflauit aura liberior. Demum offendit dura manus tactus, tenerque adhuc & nulli rei graui rus obstupuit inter ignota. Nunc tibi non est nouū separari ab eo, cuius ante pars fue ris, a quo animo membra iam superuacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu, pone. Scinderetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? Ita solet fieri. Pereunt saepe uelamē ta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? Istis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio foedi, atque olidi uentris educat. Huius nunc quoque tu quantum potes sub uoluntaris, quae nisi etiam necessarijs coharebunt. Alienus iam hinc, altius aliquid, subli miusque medi

miusque meditare. Aliquando natura tibi arcana retegentur, discutietur ista caligo & lux undique clara percutiet. Imaginare tecum, quantum ille sit fulgor, tot syderibus inter se lu men miscentibus. Nulla serenum umbra turbabit, aequaliter splendebit omne caeli latus. Dies & nox aeris infini uices sunt. Tunc in tenebris utrisque te dices, cum totam lucē & totus aspexeris. Quam nunc per angustissimas oculorum uias obscure intueris, & ta men admiraris illam procul. Quid tibi uidebitur diuina lux, cū illam suo loco uideris? Haec cogitatio nihil fordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos om nium rerum esse testes ait. Illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & aeternitate proponere, quae qui mente concipit, nullus horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad ti morem minis agitur. Quid ni non timeat, quae mori sperat? Se quoque qui tādium animum iudicat manere, quod diu retinetur corporis uinculo, solum statim spargi, id agit, ut etiam post mortem utilis esse possit. Quāuis enim ipse creptus sit oculis, tamē Multa uiri uirtus animo, multumque recurat Gentis honos. Cogita quantum nobis exempla bona profint. Scies magnorum uirorum non minus praesentiam esse utilem quam memoria. Vale.

EPISTOLA. CIII. De pernitie infidiarum quae sunt ex homine de homine officio. Et quomodo philosophia utendum sit.

Quid ista circūspicis, quae tibi postulat fortasse euenire, sed possunt & non eue nire, incidentium dico ruinae, aliqua nobis incidunt, non infidantur. Illa po tius uide, illa deuita, quae nos obseruant, quae captant, pares sunt casus etiam si graues naufragium facere, uehiculo euerit. Ab homine homini quotidiana num periculum. Aduersas hoc te expedi, hoc intentis oculis intueri. Nul lum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas mi natur, antequam surgat. Crepant aedificia antequam corruant, praenunciat fumus incendium. Subita est ex homine pernicies, & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras si istorum tibi qui occurrunt uultibus credis, hominum effigies habent, animos ferarum, nisi quod illarum perniciosior est primus incurtus, quos transire non quaerunt. Nāque enim illas ad nocendum nisi necessitas misit. Haec autem aut fama, aut timore coguntur ad pu gniam. Homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine pericu lum sit, ut cogites, quid sit hominis officium. Alterum intueri ne laedaris, alterum ne lae das. Commodis omnium lateris, mouearis incommodis, & memineris quae praestare debeas, quae cauere. Sic uiuendo quid consequeris? Non, ne te noceant, sed ne fallant. Quātū aut potes in philosophiam secede, illa te uisu suo proteget. In huius sacrario eris, aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se fenēs, ut eodem modo ambulantes. Quid autem ipsam philosophiam non debebis iactare. Multis fuit periculis causa insolenter tractata, & con tumaciter tibi detrahat, non alijs exprobet, non abhorreat a publicis moribus, nec agat, ut quicquid non facit, dānare uideat. Licet sapere sine pompa, sine inuidia. Vale.

Libri decimiseptimi epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENICAE AD LVCILIVM EPI STOLARVM LIBER DECIMVS OCTA VVS.

EPISTOLA. CIIII. Qualiter secessio in ocium uel peregrinatio non profit, sed non ceat sine curatione animi. Et de magnanimitate & excellentia humani spiritus quae non labore uel morte timere ex exemplo Socratis & Catonis insinuat.

N momentanum meum fugi, quid putas? urbem? immo febre, & quidē surrepentem. Iam manum mihi iniecerat, protinus itaque parari uehiculū iussi. Paulina mea retinente. Medicus inuita esse dicebat motis uenis, sed incertis & naturalem turbantibus modum, exire perseuerari. Illud mihi in ore erat domini mei Galionis, qui cū in Achaia febrem habere coepisset, protinus nauem ascendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paulinae meae dixi, quae mihi ualitudinem meam commendat. Nam tū scias spiritum illius in meo uerti, incipio ut illi consulam mihi consulere, etiam quo me fortiorem senectus ad

F multa

Erasmi Rot.

legendū con sicio pūtia uile esse me moriam.

*

*

Alit legendū consicio praesentia uilem esse memoria

multa reddiderit. Hoc beneficium ætatis amitto. Venit mihi in mentem in hoc senē & adolescentem esse, cui parçitur. Itaq; quoniã ego ab illa nõ impetro ut me fortius amet, Impetrat illa, ut me diligētius amem. Indulgēdū est enim honestis affectibus, & interdum etiam si præmunt causæ, spiritus in honorem suorū uel cum tormento reuocādus, & in ipso ore retinendus est. Cum bono uiro uiuendū sit, nõ q̄diu iuuat, sed q̄diu oportet. Ille qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in uita cōmoretur, qui perueerat mori, delicatus est. Hoc quoq; imperet sibi animus, ubi utilitas suorū exigit. Nec tantum si uult mori, sed si cœpit intermittere, & suis cōmodet. Ingentis animi est, aliena causa ad uitam reuerti, quod magni uiri sæpe fecerunt. Sed hoc quoq; summæ humanitatis existimo, senectute suã cuius maximus fructus est, securior sui tutela, & uitæ usus animosior. Attentius, si scias aliquid tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet præterea in se non mediocrem ista res gaudium, & mercedem. Quid enim iucundius quam uxori tam charam esse, ut propter hoc tibi charior fias? Potest itaq; Paulina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quæris ergo quomodo mihi cōsiliū profectiois celsere? Vt primum grauitatem urbis concessi, & illum odorem culinariū fumantium, quæ in ore quicquid pestiferi uaporis obruerit, cum puluere effundunt, p̄tinus mutatam ualitudinē sensi. Quantum deinde adiectum putas uiribus, postq̄ uineas attigi, in pascuum emisissus, cibum meum inuasi, Repetiui ergo iam me, non p̄man sit marcor ille corporis dubij, & male cogitatis. Incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locum confert, nisi se sibi præstet animus, qui secretum & in occupationibus medijs si uolet habebit. At ille qui regiones eligit, & ocium captat, ubiq; quod stringat inueniet. Nam Socratem quærenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent respondisse ferunt, Non immerito hoc tibi euenit, Tecum enim peregrinabar. O quæ bene cum quibusdam ageretur, si a se aberrarent, Nunc primum seiplos sollicitant, corumpunt, territant. Quid prodest mare transire, & urbes mutare? Si uis ista quibus uteris effugere, non alibi tibi oportet, sed alius. Putes uenisse te Athenas, Pura Rhodon. Elige arbitrio tuo ciuitatē. Quid ad rem pertinet quos illa mores habeat? tuos afferes. Diuitias iudicabis bonum. Torquetur te paupertas, & (quod est miserimū) falsā. Quis uis enim multū possideas, tamen qui alicubi situs habet, quanto tibi uideris defici, quanto uinceris. Honores iudicabis bonum. Male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus, ringens, quoties aliquem in factis sapius legeris. Tantis erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te uideatur, si aliquis ante te fuerit, proximum malum iudicabis mortē, cum illa nihil sit mali, nisi quod ante ipsam est timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspitiones Vanis semper agitaberis. Quid enim p̄derit euasisse tot urbes Argolicas, mediocq; fugam tenuisse per hostes? Ipsa pax timoris subministrabit. Ne tutis quidem habebitur fides, Consternata semel mente, quæ ubi consuetudinē pauoris improuidi fecit, etiam ad tutelam salutis tuæ inhabilis es, non enim uitat sed fugit, magis autem periculis latemus auerfi. Grauisimū iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis, amittere, cum interim hoc tam ineptum erit quam flere, quod arboribus amensis & domum tuam ornantibus decidant folia. Quicquid te delectat aque uidet, ut uideris dum uiueret. Vtinam alium alio die casus excutiet. Sed quemadmodum frondium iactura facili est, quia renascuntur, sic istorum quos amas, quosq; oblectamenta uitæ putas esse, damnum, quia reparantur, etiam si non renascuntur, sed non erunt idem, ne tu quidem idem eris. Omnis dies, omnis hora te mutat, sed in alijs rapina facilis apparet, hic latet, quia nõ ex aperto fiet, alij auferuntur, at ipsi nobis furto subducuntur. Horū nihil cogitabis ab his, nec remedia uulneribus oppones, sed ipse tibi seres sollicitudinum causas, Alia sperando, alia desperando. Si satis alterum alteri misceas, nec speraueris sit ne desperatione, nec desperaueris sine spe. Quid per se professe peregrinatio cuiquam potuit? Non uoluptates illa temperauit, non cupiditates refrenauit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla deniq; animo mala eduxit, nõ iudicium delatit, non excussit errorem, sed ut puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliquid nouitate detinuit. Cæterum inconstantiam mentis, quæ maxime ægra est, lacessit, mobiliorem leuioremq; reddit ipsa tractatio. Itaq; qui petierant cupidissime loca, cupidius deserunt,

pidius deserunt, & auium modo transuolat, citiusq; q̄ uenerat abeunt, peregrinatio noticiam dabit gentium, nouas tibi montium formas ostēdet, inuisitata spatia camporum, & irriguas perennibus aquis ualles, & alicuius fluminis sub obseruatione naturam, siue ut Nilus æstiuo incremento tumet, siue ut Tigris eripitur ex oculis, & acto per occulta cursu integræ magnitudini redditur, siue ut Menander poetarum omnium exercitatio, & ludus, implicatur crebris anfractibus, & sæpe in uicinum alueo suo admotus, ante q̄ sibi influat fleat. Cæterum neq; meliorem facient, neq; sanioerem. Inter studia uersandū est, & inter auctores sapientia, ut quæ sita discamus, nõ dum inuenta quæramus. Sic eximendus animus, ex miserima seruitute in libertatē asseritur. Quædiu qd nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustū, quid honestum sit, non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus. Peregrinans enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequitur, utinam quidē sequerentur, longius abessent, nunc fers illa, non ducis. Itaq; ubiq; te præmunt, & paribus incommodis urunt. Medicina ergo, non regio quærenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum, non uehiculum nauemq; conscendit, sed aduocat medicum ut fracta pars iungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo animum tot locis fractum & extortum credis locorum mutatione posse sanari? Matus est istud malum, q̄ ut gestatione curet. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem. Nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia res omnium maxima in itinere colligitur. Nullum em̄ mihi crede iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus listat, aut si quod esset, agmine facto, gens illuchumana pergeret. Tãdiu ista urgebunt mala, macerabuntq; per terras ac maria uagum, q̄diu malorū gestaueris causas. Fugam tibi nõ prodesse miraris? recū sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe, & emenda defyderia. Intra salutem modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. Si uis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Hærebit tibi auaricia, q̄diu auaro sordidocq; conuixeris. Hærebit timor, q̄diu cum superbo conuerlaberis, Nunc q̄ scuitium in dotoris contubernio pones. Incendent libidines tuas adulerorum sodalitia. Si uelis uitij exui, longe a uitiorum exemplis recedendum est. Auarus, corruptor, sæuus, fraudulentus multum nocituri, si prope a te fuissent. Intra te sunt. Ad meliores transi. Cum Catonibus uiue, cum Lælio, cum Tuberone, quod si conuiuere etiam græcis iuuat, cum Socrate, cum Zenone uersare, aliter te docebit mori si necesse erit, Alter, anteq; necesse erit. Viue cum Chryssippo, cum Possidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumq; noticiam. Hi uidebuntur in opere esse, nec tantum scire loqui, & in oblectationem audientium uerba factare, sed animū indurare, & aduersus minas erigere. Vnus est em̄ huius uitæ fluctuantis & turbidæ portus. Euentura contemneres. Stare fidenter ad portum, tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergierantem: Magnanimes nos natura produxit, & ut quibusdã animalibus foetum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pauidum. Ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem ubi honestissime, non ubi tutissime uiuat, simillimum mundo, quem quantum mortalium passus licet, sequitur amulaturq; profert se laudari & aspici credit. Omnium est. Supra omnia est. Itaq; nulli se rei submittit, nihil illi uideatur graue, nihil quod uirum incuruet. Terribiles uisum feram, latumq; labosq;, minime quidem recis oculis intueri illa possis, & tenebras pererrare. Multa per noctem habita terrori, dies uertit ad risum. Terribiles uisum forma latumq; labosq;. Egregie Vergilius noster iure dixit terribiles esse, sed uisus, id est, uideri non potest, inquam, in istis est tam formidabile, q̄ fama uulgatur? Quid est obsecro te Lucilli cur timeat laborem uir? mortem homo? Totiens mihi occurrit isti qui nõ putat fieri posse, quicquid facere non possunt, & aiunt nos loqui maiora, q̄ quæ natura humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo, ipsi quoq; hæc, possunt facere sed nolunt. Deniq; quem unq̄ ista destituere tentantem, cui nõ faciliora apparere in actū non quia difficilia sunt, non audemus, sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamē exemplum desyderatis, accipite Socratem perpetuum senem, per omnia aspera iactatū, inuictum tamen & paupertatem, q̄ grauiorem illi domestica onera faciebant, & labores, quos militares quoq; pertulit, quibus ille domuit exercitus, siue uxorem eius mori.

Aut si uolunt

Aut p̄pessuū

bus feram, lingua petulantem, siue liberos indociles, & patri quam patri similes. Si uere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis seuiore Viginti & septem annis pugnatum est, post finita arma triginta annis noxæ dedita est ciuitas, ex quibus plariq; inimici erant, Nouissima damnatio est sub grauissimis hominibus impleta obiecta est, & religionum uiolatio, & iuuentutis corruptela, quæ immittit in deos, in patres in R. P. dictus est. Post hæc carcer, & uenenum, usq; eo animum Socratis non mouerant, ut ne uultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem, & singularē usq; ad extremum, non hilariorē quiscquā, non tristiorē Socratem uidit, æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ. Vis alterum exemplum? Accipe hunc Marcum Catonē recentiorē, cum quo & infestius fortuna agit, & pertinacius. Cui non omnibus locis obstitisset, nouissime, & in morte ostendit, tamen uirum fortem posse inuita fortuna uere, inuita mori. Tota illi ætas, aut in armis est exacta ciuilibus, aut in ætate concipientē iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas non minus quam Socratem inuuisse dixisse, nisi forte Cn. Pompeium & Casarem, & Crasum putas libertatis focios fuisse. Nemo mutatum Catonem, toties mutata. R. P. uidit, eundem se in omni statu præstitit. In prætura, in repulsa, in accusatione, in provincia, in contione, in exercitu, in morte, deniq; in illa. R. P. trepidatione, cū illinc Casar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, totis externarum gentium præsidij. Hinc, Cn. Pompeius satis unus aduersus omnia, cum alij ad Casarem inclinarent, alij ad Pompeium, Solus Caro fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti uolueris illius imaginem temporis, uidebis illic plebem, & omnem erectum ad res nouas uulgum. Hinc optimates & equestrem ordinem. Quicquid erat in ciuitate sancti & lecti, duos in medio relictos, R. P. & Catonem. Miraberis, inquam, cum animaduertis Atridem, Priamūq; & sæuam ambobus Achillem. Vtrūq; enim improbatur, utrumq; exarmat, Hanc fert de utroq; sententiam. Ait se, si Casar uicerit moriturus, si Pompeius exulaturus. Quid habebat quod timeret, quid sibi & uicō & uictori cōstituerat, quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Perijt itaq; ex decreto suo. Vides posse homines labores pati, per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim, Et in collibus arenantibus, sine ullis impedimentis uicti exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricas tulit, & quoties aquæ fuerat occasio, nouissimus bibit. Videt honorem & notam posse cōtemni. Eodem quo repulsi est die, in comitio pila ludit. Vides posse non timeri potentiam superiorū & Pompeium & Casarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi ut alterum demereretur, simul prouocauit. Vides tam mortem posse contemni quam exilium, & exilium sibi indixit, & mortem, & interim bellum. Possimus itaq; aduersus ista tantum habere animi, libeat modo subducere iugo collum. In primis autem restituendo uoluptates eneruant & effeminant, & multū petunt, multum autē a fortuna petendum est. Deinde sperandæ opes, auctoramenta sunt seruitutū. Aurum & argentum, & quicquid alii felices domos onerat, relinquatur. Non potest gratis cōstare libertas. Hanc si magno æstimas, omnia paruo æstimanda sunt. Vale.

EPISTOLA. CV. Quatuor esse quæ hominem in perniciem hominis instigant, & quomodo singulorū eorum uitetur incommodum. Et quod magna pars securitatis est nihil inique facere.

Quæ obseruanda tibi sint, ut tutor uiuas, dicam, Tu tamen sic audias cenleo ista præcepta, quomodo si tibi præciperem, qua ratione bona ualidum inarideat motu erroris. Considera, quæ sint quæ hominem in perniciem hominis instigant. Inuenies spem, inuidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo leuissimum est contemptus, ut multi in illo remedij causa deliquerint. Quem quis contemnit, calcatur sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet, etiam in acie iacens præteritur, cum stante pugnatur. Spem improborum uitabis, si nihil humeris, quod cupiditatem alienā & improbam irriter, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim etiā si parum nota sunt. Sic raro inuidiam effugies, si te non ingereris oculis, si bona tua non iactaueris, si sceleris in sinu

ris. In sinu gaudere. Odium autem esse offensa sic uitabis, neminem laceffendo aut gratificando, a quo te sensus cōmunis tuebitur, fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt nec inimicum. Illud ne timearis, præstabit tibi & fortunæ mediocritas, & ingenij lenitas, cum te esse homines scient, quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facilis sit & certa. Timeri autem tam domi molestum est, q̄ foris, tam a seruis, q̄ a liberis. Nulli non ad nocendum satis uirum est. Adijce nunc, quod qui timeretur, timet. Nemo potuit terribilis esse secure. Contemptus uiperes est, cuius modum in sua patefate habet, qui illum sibi adiunxit, qui contemnitur, quia uoluit, non quia debuit. Huius incommodum, & artes bonæ discutiunt, & amicitia eorū, qui apud aliquē potentem potentes sunt, quibus applicari expediet, non implicari, ne pluris remedium, q̄ periculum constet. Nihil tantum æque proderit, q̄ quietere, & minimum cum alijs loqui, plurimum secum. Est quadam dulcedo sermonis, qui irrepit & blanditur, & non aliter q̄ ebrietas, aut amor secreta producit. Nemo quod audierit tacebit, nemo quantum audierit loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit autorem. Habet unusquisq; aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est, ut garrulitatem suam custodiat, & contentus sit unius auribus populum faciat. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil inique facere. Cōsulam uitam & perturbatam impotentem agunt, tantum metuunt, quantum nocent, nec ullo tempore uacant. Trepidant enim cum fecerunt. Hæret conscientia, aliud agere non patitur, ac subinde respondere ad se cogit, dat pœnas, quisquis expectat, quisquis autem meruit, expectat. Tutum aliqua res in mala conscientia præstat, nulla securum. Putat enim se etiam si non deprehenditur posse deprehendi, & inter somnos mouetur, & quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi solute obliteratum uidetur, non satis rectum, nocens habuit aliquando latendi fortunam, nunq; fiduciam. Vale.

EPISTOLA. CVI. Quod affectus animi sicut corporū captiose disputat quam disputationem euestigio damnat.

Tardius rescribo ad epistolas tuas, nō quia districte occupationibus sum, hanc excusationem caue audias. Vaco & omnes qui uolunt uacant, Neminem res sequuntur, ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare nō protinus rescriberem ei de quo quarebas? Veniebat in contextum operis mei, scis enim me moralem philosophiam uelle complecti, & omnes ad eam pertinentes quæstiones explicare. Itaq; dubitauit utrum differerem te, an donec suus isti rei ueniret locus, ius tibi extra ordinē dicerem: Humanus uisum est, tam lōge uenientē, nō detinere. Itaq; & hoc ex illa serie rerū coherentiu excerpā, & si qua erunt huiusmodi, non quærenti tibi ultro mitam. Quæ sint hæc interrogas? Quæ scire magis iuuat, q̄ prodest. Sicut hoc de quo quæris bonum, an corpus sit bonum prodest. Facile enim quod facit corpus est bonum agitat animum, & quodammodo format & continet. Quæ ergo ppria sunt corporis, quæ corporis bona sunt, corpora ergo sunt, & quæ animi sunt. Nam & hoc corpus est bonum, hominis necesse est corpus sit, cum ipse sit corporalis, mentior, nisi & quæ alunt illud, & quæ ualitudinem eius uel custodiunt uel restitunt corpora sint. Ergo & corpus est bonum eius, Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint. Vt aliud quoq; de quo non quæris infulciam, tanq; ira, amor, tristitia, si dubitas an uultum nobis mutent, an frontem astringant, an faciem diffundant, an ruborem euocant, an fugientem sanguinem. Quid ergo tam manifestas corporis notas credis in crimine nisi a corpore? Si affectus corpora sunt & morbi animorū, & auaritia, crudelitas, indurata uitia, & in statum inemendabilem adducta, ergo & malicia, & species omnis malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona, primum quia contraria istis sunt. Deinde quia eadem tibi iudicia præstabunt. An non uides quantum oculis det uigorem fortitudo? Quantam intentionem prudentia? Quantam modestiam & quietē reuerentia? Quantam serenitatem læticia? Quantum rigorem seueritas? Quantam remissionem ueritas? Corpora ergo sunt, quæ colorem habitumq; corporum mutant, quæ in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli uirtutes, bonæ sunt, & quicquid

ex illis est. Nunquid est dubium an id quo quid tangi potest, corpus sit? Tangere enim & tangi, nisi corpus nulla potest res, ut, ait, Lucretius. Omnia autem ista quae dixi, nō mutantur corpus, nisi tangerent, ergo corpora sunt. Etiam nunc cui tanta vis est ut impellat & cogat & retineat, & iubeat, corpus est. Quid ergo? non timor retinet? Non audacia impellit? Non fortitudo immittit, & impetum dat? Non moderatio refrenat ac reuocat? Non gaudium extollit? Non tristitia abducit? Denique quicquid facimus, aut malitiae aut uirtutis gerimus imperio. Quod imperat corpori, corpus sit. Quod uim corpori affert corpus, bonum corporis corporale, bonum hominis, & corporis bonū est, itaque corporale est. Quoniam ut uoluisti morem gessi tibi. Nunc ipse dicam mihi, quod dicturū esse te uideo. Laterunculis ludimus, in superuacuis subtilitas teritur. Non faciūt bonos ista, sed doctos. Apertior res est sapere, immo simplicior. Paucis est ad mentem bonam uti literis, Sed nos ut cetera in superuacuum diffundimus. Ita philosophiam ipsam, quae admodum omnium rerum, sic literarum quoque intemperantia laboramus. Non uitae, sed scholae discimus. Vale.

EPISTOLA. CVII. Quae patiēda sunt ambulanti, per huius uitae uitam. Et praemeditatio leuissima facit esse grauiora. Et qualiter uarietas mortalitatis & fatum aequanimiter ferenda sunt.

Vbi illa prudentia tua? Vbi in dispiciendis rebus subtilitas? Vbi magnitudo? Tam pusilla tangunt, Serui occupationes tuas, occasionem fugae putauerunt, Si amici deciperent (Habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit & uocentur, quo turpius, non omnibus sit rebus tuis). Desunt illi qui & operam tuam conterebant, & te alijs molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexpectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quā quari, quod spargaris in publico, aut inquineris luto. Eadem uitae conditio est, quae balnei. Turbae itineris quadam intermittuntur, quadam incident. Non est delicata res, uiuere. Longā uitam ingressus es, & labaris oportet, & arietes & cadas, & lasseries, & exclaimas. O mors, idem mentaris, alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis, per eiusmodi offensas emetendum est confragosum hoc iter. Mori uult, praepare animus contra omnia. Sciat fe uenisse, ubi ponat fulmen. Sciat fe uenisse, ubi luctus & ultrices posuere cubilia curae. Pallentesq; habitāt morbi, tristisq; senectus. In hoc contubernio uita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes. Contemnes autem, si saepe cogitaueris, & futura praesumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, & durius quoque si praemeditata erant, obstitit. At contra imparatus etiam leuissima expauit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit. Et quia omnia nouitate grauiora sunt, haec cogitata assidua praestabit, ut nulli sis malo Tyro. Serui me reliquerunt, alium compulauerunt, alium accusauerunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium ueneno, alium criminatione petierunt. Quicquid dixeris, multis accidit. Deinceps quae multa & uaria sunt, in nos diriguntur. Quaedam in nos fixa sunt. Quaedam uiuant, & cum maxime ueniunt. Quaedam in alios prouentura nos stringunt. Nihil mihi remur eorum ad quae nulli quaerenda, quia paria sunt. Quae ideo nulli quaerenda, quia paria sunt. Omnis, ita dico, paria sunt, nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius est, non quo omnes uisunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur aequitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hyems frigora adducit, algendum est, Aestas calores refert, aestuandum est. Intemperies caeli ualitudinem tentat, aegrotandum est. Et fera nobis aliquo loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Alium aqua, alium ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus. Id possumus, magnum lumere animum, & uiro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturae consentiamus. Natura autem hoc quod uidet regnum mutationibus temperat. Nubilo ferena succedunt, Turbantur maria cum quieuerūt. Flant inuicem uenti. Noctem dies sequitur. Pars caeli confurgit, pars mergitur. Contrarij, rerum aeternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est, hanc sequatur, huic pareat, & quaecunq; fuerint, debeat esse

debuisset fieri putet, nec uelit obiurgare naturam. Optimū est pati, quod emendare non possis, & deum quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui Imperatore gemens sequitur. Quare impigri atq; alacres excipiamus imperia, nec desinamus hunc operis pulcherrimi cursum, cui quicquid patiamur intextum est. Et sic alloquamur Iouem, cuius tabernaculo moles ista dirigitur, quem Cleanthes noster uersibus differatissimis alloquitur, quos mihi in nostrum sermone mutare permittitur Ciceronis uiri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules. Si displicuerint, scies me in hoc securum Ciceronis exemplum. Duc me summe parens ceteriq; dominator poli, quocunq; placuit. Nulla parendi mora est. Assum impiger. Fac nolle, comitabor gemens, malusq; patiar quod pati licuit bono. Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. Sic uiuamus, sic loquamur, paratos nos inueniat atq; impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se eo tradidit. At contra ille pusillus ac degener, qui oblectatur & de ordine mundi male existimat, & emendare mauult deos, quam se. Vale.

Libri decimioctauī Epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER DECIMVS NONVS.

EPISTOLA. CVIII. De moderanda cupiditate discendi, & quantum profectus sit sapientem sapius adire, & quod maior impetu iuuenes ad philosophiam quam senes accedimus, ubi notat eos qui dicunt decus philosophiae esse disputare non uiuere.

DE DE quo quæraris, ex his est quae scire tantum, eo, ut scias, pertinet. Sed nihilominus, quia pertinet properas. Nec uis expectare libros, quos cum maxime ordine cōtinentes, totam moralem philosophiam partem statim expeditam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi q̄ flagitare tot uideo, dirigenda sit, ne ipsa impediatur. Nec passim carpenda sunt, nec auide inuadenda uniuersa, per partes puenitur ad totum. Aptari onus uiribus debet, nec plus occupari quā cui sufficere possumus. Non quātum uis, sed quantum capis hauriendum est, bonum tantum habe animum, capies, quātum uoles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Haec nobis praecipere Attalum memini cum scholam eius obsideremus, & primi ueniremus, & nouissimi exiremus. Ambulante quoque illum ad aliquas disputationes euocarem, nō tantum paratum discentibus sed obuium. Idem, inquit, & docenti & discenti debet esse propolitū, ut ille prodesse uelit, hic proficere. Qui ad philosophos, scholas quotidie uenit, secum aliquid boni ferat, aut sanior domum redeat, aut sanabilior redibit. Ea autē philosophia uis est, ut nō studentes, sed etiam conuersantes iuuet. Qui in solem uenit, licet nō in hoc uenerit, colorabit, Qui in unguentaria taberna resederunt & paulo diutius cōmorati sunt, odorē secum loci ferunt. Et qui apud philosophū fuerūt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiā negligentibus. Attende quid dicam, negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? Num nouimus quosdā qui multis apud philosophiam annis perfederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid nō nouerim? Pertinacissimos quidem & assiduos, quos ego non discipulos philosophorū, sed inquilinos uoco. Quidam ueniunt ut audiant, nō ut dicant, sicut in theatrum uoluptatis causa ad delectandas aures, oratione uel uoce uel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem uidebis, cui philosophi schola diuersorum oeci sit. Non id agunt ut aliqua illi uitia deponant, ut aliquam legem uitae accipiant, ad quam mores suos exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus ueniunt, non ut res excipiant, sed uerba, quae tam sine profectu alieno discant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas uoces excitantur, & transeunt in affectum dicentium, alacres uultu & animo, nec aliter cōcitantur quam Phrygij solent tibicinis sono semiuiri, & ex imperio fugientes.

F 4 Rapit illos

Afr. f. guber/
naculo.

Senarij.

Afr. f. furentes

ali. f. furens

Rapit illos instigatq; rerum pulchritudo, non uerborum inanum sonitus. Siquid acriter contra mortem dictum est, siquid contra fortunam contumaciter, inuauit, protinus quae audias facere. Afficiuntur illi, & sunt quales iubentur. Si illi animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti disuasor excipiat, pauci illam quam conceperant mentem diu perferre potuerunt. Facile est audire concitare, ad cupi ditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit semenq; uirtutum, omnes ad, omnia ista nati sumus. Cum irritator accessit, tunc illa animi bona uelut soluta excitant. Non uides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quae publice agnoscimus, & consensu uera esse testamur, desunt inopia multa, auaritia omnia. In nullo avarus bonus est, in se pessimus. Ad hos uersus ille sordidissimus plaudit, & uitij suis fieri conuictum gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cum a philosopho ista dicuntur, cum salutaribus praeceptis uersus inseruntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum. Nam (ut dicebat Cleantes) quemadmodum spiritus noster clarior sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum patenti ore non uisime exitu effudit, Sic sensus nostros clariore carminis arcta necessitas efficit. Eade negligentes audiuntur, minusq; percutiunt, quae diu soluta oratione dicuntur, ubi accessere numeri, & egregium sensum astrinxere certi pedes, eadem illa sententia uelut lacerato excussa retorquetur. De contemptu pecuniae multa dicuntur, & longissima orationibus hoc praecipitur, ut homines in animo non in patrimonio putent esse diuitias. Eum esse locupletem, quam paupertati suae aptus est, & paruo se diuitem fecit. Magis tamen feruntur animi, cum carmini eiusmodi dicta sunt. Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit. Quod uult habet, qui uelle quod satis est potest. Cum haec atq; eiusmodi audimus, ad confessionem ueritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admiratur ac clamant, odium pecuniae indicunt, hunc illorum affectum ubi uideris, urge, hoc prae, hoc onera, relicta ambiguitatibus, & syllogismis, & cauillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in auariciam, dic in luxuriam. Cum profecisse te uideris, & animos audientium affeceris, in ista uehemetius. Verisimile non est quantum proficiat talis oratio, remedio intenta, & tota in bonum audientium uersa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectiq; amorē. Adhuc debilibus leuiterq; corruptis, inijcit manum ueritas, si aduocatum idoneum nata est. Ego certe cum Attalum audirem, in uitia, in errores, in mala uita perorantem, saepe misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremq; humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat, sed plus quam regnare mihi uidebatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cum uero commendare paupertatem coeperat, & ostendere, quod quicquid usum excederet pondus esset superuacuum, & graue ferenti, saepe exire e schola pauperi libuit. Cum coeperat uoluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis uoluptatibus, sed etiam superuacuis, libebat circumscribere gulam & uentrem, Inde mihi quaedam permanere Lucili. Magno enim in omnia inceptu ueneram, deinde ad ciuitatis uitam reductus, ex bene coeptis pauca seruaui. Inde ostreis boletisq; in omnem uitam renunciatum est. Haec enim non cibi, sed oblectamenta sunt ad edendum saturos cogentia. (Quod gratissimum est edacibus, & se ultra quam capiunt facientibus) facile desensura, facile reditura. Inde in omnem uitam unguento abstinemus, quem obtinemus odor in corpore est. Nullo inde uitio caremus stomachi. Inde in omnem uitam balneum fugimus. Decoquere corpus atq; exinanire sudoribus inutile, simul delicatumq; credimus. Cetera proiecta redierunt. Ita tamen, ut quorum abstinentia interrupti, modum seruem, & quidem abstinentiae proximiorē, nescio an difficiliorem, quonia quaedam absconduntur facilius animo, quam temperatur. Quonia coepi tibi exponere quam tum maiori impetu ad philosophiam iuuenis accesserim, quam senex pergam, non pudebit fateri, quae mihi amore Pythagoras iniecerit. At Socion dicebat, quare ille animalibus abstinisset. Quare post ista Sextius, Dissimilis utriusq; causa erat, sed utriusq; magnifica. Hic homini satis alimentum citra sanguine esse credebatur, & crudelitatis consuetudine fieri, ubi in uoluptate esset adducta laceratio. Adijciebat contrahendam materiam esse luxuriam. Colligebat bona ualidit

Sophistarū rī
der molestias

Alii impetu

Erasm^o Rot.Suspicio le/
gendū. Nullo
inde uitio ca/
let stomach/
us, quātū ex/
scriptis exem/
plaribus licet
se diuinare.

tudini contraria esse alimenta uaria, & nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, & aliorum commercium in alias atq; alias formas transegitum. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo dum in aliud corpus transfunditur. Videbimus per quas temporis uices, & quando per raris pluribus domicilijs, in hominem reuertatur. Interim sceleris hominibus ac paricidij metum fecit, cum possint in parentis animam nescij incurere, & ferro morsuue uiolare. Sed in quo cognatus aliquid spiritus hostis paretur. Haec cum exposuisset Socion, & impleisset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atq; alia describi, & migrationem esse, quam dicimus mortem? Non credis in his peccidibus feruere aut aqua meris illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? Nec tantum caelestia per certos circuitus uerti, sed animalia quoq; per uices ire, nec animos per orbem agi? Magni ista crediderunt uiri. Itaq; iudicium quidem tuum sustine, ceterum omnia tibi in integro serua. Si uera sunt ista, abstulisse animalibus innocentia est, si falsa frugalitas est. Quod istis crudelitas? tuus damnus est? Alimenta tibi leonum & uulturum eripio. His instinctus abstinere animalibus coepi, & anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agitationem mihi animi esse credebam. Nec tibi hodie affirmarem an fuerit. Quare quomodo deserim. In Tyberij Caesaris principatu, iubente tempus inciderat, alienigenarum gentium sacra mouebant. Sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia. Patre itaq; meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristina consuetudine redi, nec difficulter, mihi ut inciperem melius cenare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quae resisteret corpori. Tali uitor etiam senex, in qua uelut ignis apparere non possit. Haec retulit, ut probarem tibi quam uehementes haberent tyrunculi impetus primos ad optima quaeq; siquis exhortaretur illos, siquis impenderet. Sed aliquid praecipientium uitio peccatur, qui nos docent disputare aliquid discentium, qui propositum afferunt ad praeceptores suos, non animum excoglandi, sed ingentium. Itaq; quae philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet quo proposito ad quam rem accedas, qui grammaticus futurus, Vergilius scrutatur. Non hoc animo legit illud egregium tempus fugit irreparabile tempus, uigilantibus, nisi properemus, relinquimus. Agit nox agiturq; uelox dies, iniecit rapimur. Omnia in futurum disponimus & inter praecipitia lenti sumus. Sed ut obseruet, quoties Vergilius de celeritate temporum dicit, Hoc uti uerbo illum senex, Optima quaeq; dies miseris mortibus aui Prima fugit, subeunt morbi tristisq; senectus. Et labor & dura rapit inclementia mortis. Ille qui ad philosophiam spectat, haec eadem quo debet, adducit. Nunquam Vergilius, inquit, dies dicit ire sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est, & optimos quosq; primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut uelocitatem rapidissima rei possimus aquare? meliora praeteruolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodq; turbidum subdit. Sic in aetate nostra, quod est optimum primum est id exhauriri in alijs potius patimur, ut nobis fecem referuamus. Inhaereat istud animo, & tanquam missum oraculo placeat. Optima quaeq; dies miseris mortalibus aui Prima fugit. Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? quia iuuenes possumus discere, possumus facilem animam, & adhuc tractabilem ad meliora conuertere, quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingenijs, & exercendis per opera corporibus. Quod superest segnius, & languidius est, & propius a fine. Itaq; toto hoc agamus animo, & obmissis ad quae diuertimur, in rem unam laboremus, nec hanc temporis pernicissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relicti demum intelligamus. Primum quisq; tanquam optimus dies placeat, & redigatur in nostrum, quod fugit occupandum est, hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit. Ideo optimum quemq; primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adulescentiam cogitantibus supra caput est, sed, ait, Vergilius semper una ponere morbos senectutem, non mehercule immerito. Senectus enim insanabilis morbus est, praeterea, inquit, hoc senectuti cognomen impoſuit, tristem illam uocat. Subeunt morbi tristisq;

*

morbi tristitq; senectus. Non est quod mireris, ex eadem materia suis quenq; studijs apta colligere. In eodem prato bos herbam quaerit, canis leporem, ciconia lacertam. Cum Ciceronis librum deprehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hic philosophiæ deditus, alius alio curam suam mittit, philosophus admiratur contra iusticiam dicitam multa potuisse. Cum ad hanc eandem lectionem philosophus accessit, hoc subnotat, duos romanos Reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur. Antipater mulieris Mimæ nepos dicitur. Præterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historijs ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi uocatum, Hodieq; id extat in angularibus libris, & testimoniu est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Aeq; notat Romulum perisse solis deflectione. Prouocationem ad populum etiã a regibus fuisse. Id ita in pontificalibus libris aliqui putant, & Fenestellam eosdem libros cum grammaticis explicuit. Primum uerba expressa ab se, dicit ab Cicerone. Idem re ipsa in commentariu refert, ne minus sese, idem se ipse. Deinde transit ad ea quæ consuetudo sæculi mutauit, tanquã quod, ait, Cicerone, quoniam sumus ab ipsa calce eius interpellatione reuocati. Hanc quam nunc in circo creatam uocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde inanes colligit uersus, & in primis illos de Africano scriptos, cui nemo cuius atq; hostis, qui uult pro factis reddere operæ præcium. Ex eo se, ait, intelligere, apud antiquos non tantum auxilium significasse operam, ait, opera eius in nemine potuisse Scipionem neq; ciuem, neq; hostem redde re operæ præcium. Felicem deinde se putat, quod inuenierit. Vnde uilum sit Vergilio dicere. Quem super ingens porta tonat cœli. Ennius hoc ait, Homero se furrupisse. Ennio Vergilius Esse enim apud Ciceronẽ in his ipsis de. R. P. hoc epigramma est, nisi faciendi plagas cœlestium alcendere cuiquã est. Mihi soli cœli maxima plaga patet. Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum delabar. Illud admoneo, ad ditionem philosphorum, lectionemq; ad propositum beatæ uitæ trahendam, non ut uerba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figuratq; dicendi, sed ut pro futura præcepta, & magnificas uoces, & animolas, quæ mox in rem transferantur. Sic ista discamus, ut quæ fuerunt uerba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui philosophiam uelut aliquod artificium uenale didicerunt, qui aliter uiuunt, quam uiuendum esse præcipiunt. Exempla enim seipos inutiles discipulinae circumferunt, nulli non uitio quod insequuntur obnoxij, Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quam gubernator in tempestate nauæ abundus. Tendendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, lucrandum cum ipso mari eripienda sunt uento, uela. Quid me potest adiuuare rector nauigij attonitus & uomitans? Quanto maiore putas uitam tempestate iactari, quam ullam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turba audiente iactant, aliena sunt, dixit illa Plato, dixit Zenon, dixit Chrysiptus, & Possidonius, & ingens agmen. Non tamen talium, quomodo probare possint sua esse, monstrabo. Faciunt quæ dixerint, Quoniam quæ uolueram ad te proferre iam dixi, nuuc desyderio tuo satisfaciã, & in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam, ne ad rem spinosam & auribus erectis curiosissq; audiendam, lassus accedas. Vale.

EPISTOLA. CIX. Multis argumentis ostendit sapientem sapienti prodesse.

AN sapiens sapienti prosit, scire desyderas. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum. Quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quaeritur: Pro sunt inter se boni, exercent enim uirtutes, & sapientiam in suo statu continent, desyderat uterq; aliquem, cum quo conferat, cum quo quarat. Peritos lucrandi, usus exercet. Musicum qui paria didicit, monet. Opus est & sapienti, agitatione uirtutum. Ita quemadmodum ipse se mouet, sic mouetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit: Imperium illi dabit, occasiones actionum honestarum comonstrabit. Præter hæc, aliquis suas cogitationes exprimet, docebit, quæ inuenierit. Semper enim etiã a sapiente restabit quod inueniat, & quo animus eius excurrat. Malus malo nocet, facit quoq; peiorem iram, metum incitando, tristitia assentiendo, uoluptates

uoluptates laudando. Et tunc maxime laborat mali, ubi plurimum uitia miscuere, & in unum collata nequitia est. Ergo ex contrario bonus bono proderit. Quomodo inquis? gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutæ tranquillitatis crescet utriusq; læticia. Præterea quarundam illi rerum noticiam tuæ. Non enim omnia sapiens scit, etiam si sciret, breuiore uias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare, p quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens. Non scilicet tantum suis uiribus, sed ipsius quem adiuuat. Potest quidem ille etiam relictus, sibi explicare partes suas. Vtetur propria uelocitate, sed nihilominus adiuuat etiam, currentem horitatur. Non prodest sapiens sapienti, sed sibi ipsi. Hoc scias, Detrahe illi uim propriam, & ille nihil agit. Vno modo dicas licet, nõ esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui esse debeat, ita aptatus lingua palatoq; est ad huiusmodi gustum, ut ille talis sapor non capi at sed offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi uitio mel amarum uideatur. Oportet utrumq; calere, ut & ille prodesse possit, & huic profuturo idonea materia sit. In sum mû, inquit, producto calore calefieri superuacuum est, & in summum producto boni superuacuum est, quod profit. Nunquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quaerit? Nunquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est uti, amplius arma desyderat? Ergo nec sapiens, Satis enim uitæ instructus, satis armatus est. Ad hæc respondeo. Qui in lummo est calore, ei non opus est adiecto, ut summum teneat. Sed ipse se, inquit, calor continet. Primum multum interest inter ista quæ comparas. Calor enim unus est, prodesse uarium est, deinde calor non adiuuatur adiectione caloris ut caleat. Sapiens non potest in habitu suæ mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admittit, cum quibus uirtutes suas communicet. Adijce nunc, quod omnibus inter se uirtutibus amicitia est. Itaq; prodest, qui uirtutes alicuius partes sui amat, amandisq; inuicem præstat. Similia delectant, utiq; ubi honesta sunt, & probare, ac probari sciunt. Etiã nunc sapientis animus perit, mouere nemo alius potest, nisi sapiens. Quo ergo ad rationẽ mouendam ratione opus est, sic ut moueat ratio perfecta opus est rone perfecta. Prodesse dicitur, & quia media nobis largiant, pecuniã, gratiam, incolumitatem, alia in usus uitæ chara ut necessaria. In his dicitur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animi secundum naturam mouere uirtute sua, aut eius qui mouebitur. Hoc non sine ipsius quoq; qui proderit bono fiet. Necessè est enim alienam uirtutem exercendo, exerceat & suam. Sed ut remoueat ista, quæ aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem sapienti per se res petenda est, quia natura bonum omne charum est bono, & sic quisq; conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necessè est ex hac quaestione, argumenti caula in alteram transferam. Quaeritur enim ad deliberaturus sit sapiens, an in consilium aliquem aduocaturus: quod facere illi necessarium est, cum ad hæc ciuilia & domestica uenitur, & ut ita dicam, mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo aduocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti. Suadebit enim, sed in illis quoq; magnis ac diuinis, ut diximus, communiter honesta tractando, & animo cogitationes miscendo, utilis erit. Præterea secundum naturam est & amicos complecti, & amicorum actû, ut suo proprioq; latari. Nam nisi hoc fecerimus ne uirtus quidem nobis permanebit, quæ in exercendo sensu ualet. Virtus autem sua det præsentia collocari, in futurum consulere, deliberare, & intendere animum. Facilius intendet explicabitq; qui aliquẽ sibi assumpserit. Quarit itaq; aut perfectum uirum aut proficentem, uicinumq; perfectum. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuuerit. Aiunt homines plus in alieno negotio uidere. Vitio hoc illis euenit, quos amor sui excecatur, quibusque dispectum utilitatis timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus quadam sunt quæ etiam sapientes in alio, quam in se diligentius uident. Præterea illud quod dulcissimum est honestissimum, idem uelle atq; idem nolle, sapiens sapienti præstabit. Egregium opus pari iugo ducet, Persolui quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat quas moralis philosophiæ uoluminibus complectimur. Cogita: quod soleo frequenter tibi dicere, In istis nos nihil aliud quam animum exercere Totiens enim illo reuertor,

Alt. sumere

*
Eratm^o. Rot.

†Vide nũ ita legẽdum sit, sed opa, cum ait neminem potuisse Scipioni neq; ciuem, neq; hostem reddere opa præcium.

uertor. Quid ista me res iuuat? Fortiorem faciet, iustiorē, temperatiōē, nondum exerceri uacat. Adhuc medico mihi opus est. Quid me potēis sciētiam inutilem? Magna promissisti. Exige, uide dicebas intrepidum fore, etiam si cōtra me gladij micarent, etiā si mucro tangeret iugulum. Dicebas securum fore, etiam si circa me flagrant incendia etiam si subitus turbo totam nauem meam mari raperet. Hanc mihi prestaturum uoluptatem ut gloriā contemnam. Postea docebis implicita soluere, ambigua distinguerē, obscura perspicere. Nunc doce, quod necesse est. Vale.

EPISTOLA. CX. Non optandos esse deos infestos malis. Et quomodo per retractam sapiens philosophiam, noticia boni & mali necessarij & superuacui possit haberi. Et quod turpe est etiam in aqua & polenta ponere beatam uitam.

EXmomentano meo te saluto, & iubeo te habere mentem bonam, hoc est propitios deos. Omnes quos habet placatos & fauentes, quisquis sibi se propiciat. Ut se pone in presentia, quae quibusdam placent. Vnicuique nostrum pedagogum dari deum, non quidem ordinariū, sed hunc inferioris notae. Ex horū numero quos Ouidius ait, de plabe deos. Ita tantum hoc seponas uolo, ut memineris maiores nostros, qui crediderunt Stoicos fuisse, Singulis enim & Genium & Iunonē deserunt. Postea uidebimus an tantum dijs uacat, ut priuatorū negocia procurarent. Interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti & fortuna dati, Nulli te posse impetrari quicquid grauius, quā si imprecatu fueris, ut se habeat iratum, sed non est, quare cuique quem dignum poena putaueris, optes, ut infestos deo habeat. Habet, inquam, etiā si uidetur eorum fauore produci. Adhibe diligētiam tuam, & intuerē, quid sint res nostrae, non quid uocentur, & scies plura mala contingere nobis, quā accidere. Quoties enim calamitas felicitatis est causa, & uitium fuit, quod calamitas uocabatur? Quoties magna gratulatione & accepta res gradum sibi strinxit in praecipue, & aliquem iam eminentem alle uauit, etiam num tantū sibi adhuc stare? Vnde tuto cadunt, sed ipsum illud cadere non habet in se mali quicquid, si exitum spectes, ultra quem natura nemine deserit. Prope est ferre omnium terminus. prope est, inquam, & illud, unde felix excidit, & illud unde felix emittit. Nos utraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapiens omnia humana conditione metire, simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est autem tantū diu nihil gaudere, nequid diu timeas. Sed quare istud malum astringo? Non est quod quicquā timendum putes. Vana sunt ista quae nos mouent, quae attonitos habent. Ne quod nostrum quid ueri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturā ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putamus oculos intendere. Iam apparebit quae breuia, quam incerta, quā tuta timeantur. Talis est animorū nostrorum consistensio, qualis Lucretio uisa est. Nam ueluti pueri trepidant, atque omnia caecis. In tenebris metum timemus, aut circūspectus pedem ponimus. Vides autem quā sit furiosa res in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius reuocandi simus, & cum ignoremus quo feramur, uelociter tamē illo quo intendimus pseueramus. Sed lucefcere si uelimus possumus. Vno autem modo potest, si quis hac humanorū diuinorumque noticiam acciperit. Si illa, se non perferderit, sed infecerit, si eadem quauis sciat, retractauerit, & ad se saepe rettulerit. Si quaesierit quae sint bona, quae sint mala. Quibus hoc fit falso nomen ascripuit. Si quaesierit de honestis, de turpibus, de proidentia & si inter haec humani ingenij sagacitas, consistit, prospicere, & ultra mundum libet quo feratur, unde surrexit. In quae exitum tanta rerum uelocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, ut auariciae seruaret, ut relicto mundo terminis eius & dominis cuncta uersantibus, terram rimaretur, & quaeret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblati. Quicquid nobis bono futurum erat, deus & parens noster in proximo

in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostram, & ultro dedit, nocitura alit sine pressis. Nihil nisi de bonis quaeri possumus. Ea quibus periremus, nolere rerum natura & abscondente protulimus. Addiximus animū uoluptati, cui indulgere initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & fama, ceteris aequē uanis & inanibus. Quid ergo, nunc te hortor ut facias? Nihil noui, nec enim nouis malis remedia quaeruntur. Sed hoc primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi ubique occurrunt, superuacua & semper toto animo quaerenda sunt. Non est autem quae te nimis laudes, si contempleris aureos lectos, & gemmea suppellectilem. Quae est enim uirtus superuacua contemneret. Tunc te admirare, cum contempleris necessaria, non malignam rem facis, quod uiuere sine recto apparatu potes, quod non desyderas necessaria apros, nec linguas Phoenicopteronum, & alia portenta luxuria. Iam tota animalia fastidieris, & cetera membra ex singulis eligeris. Tunc te admirabor, si non contempleris etiam fordida panem, si tibi perfruaris herbas. Vbi necesse est, non pecori tantū, sed homini nasci, si scieris cacumina arborum explementum esse uentris, in quae si preciosa cogerimus, tantum praecipua seruantur, sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditur, quicquid accepit? Delectat te disposita, quae terra marique capiuntur. Alia ergo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam, alia si diu pasta & coacta pinguefcere fluunt, ac uix faginam continent suam. Delectat te, nitorum arte quaesitis. At mehercule ista sollicitae scrutata uarietate condita, cum subierint uentrem, una atque eadem foeditas occupauit. Vis ciborum uoluptatem contemneret. Exitum specta. Attalum me minime cum magna admiratione omnium haec dicere. Diu mihi, inquit, imposuere diuitias. Stupebam ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulseram. Existimabam similia esse quae latebant his quae ostenderentur, sed in quodam apparatu uidi totae operae uerba celatas, & auro & argento, & his quae precium auri argentique uicerunt, exquisitos colores & uestes. Ultra non tantum nostrum, sed ultra finem hostium aduectas. Hinc pueros prospicimus cultu atque forma greges, hinc foeminas, & alia quae res suas recognoscēs sumi imperij fortuna perlerat. Quid hoc est, inquam, aliud quod irrita cupiditas hominum per se incitata. Quid sibi uult ista pecunia pompa? Ad descendam auaritia couenimus. At mehercules minime cupiditas istinc effero, quae attuleram. Contempsit diuitias, non quae supra uacua, sed quae pusillae sunt. Vidisti ne, quae intra paucas horas, ille ordo quod lentus dispositusque transierit? Hoc totam uitam nostram occupauit, quod totum diem occupare non potuit. Accessit illud quoque tam superuacua mihi uisae sunt habentibus, quae fuerunt spectantibus. Hoc itaque ipse mihi dico, quoties tale aliquid praestrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta seruorum, leuistica formosis imposta coloribus. Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istae res, non possidentur, & dum placent, transeunt. Ad ueram potius te conuente diuitias, discipe paruū esse contentus, & illam uocem magnus atque animosus exclama. Habeamus aquam, habeamus polentam. Ioui ipsi de felicitate conuenerunt siam faciamus. Faciamus oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est beatā uitam in auro & argento reponere, aequē turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quaeis quod sit remedium inopiae? Famē famēs finit. Alioquid quid interest magna sint an exigua, quae seruire te cogunt? Quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? Haec ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit. Liber est autem, non in quem parum licet fortuna; sed in quem nihil, ita est, nihil desyderes, oportet, si uis Iouem puo care, nihil desyderantem. Haec nobis Attalus dixit, natura dixit omnibus. Quae si uoles frequenter cogitare. Id agis, ut sis felix, non ut uidearis, & ut tibi uidearis, non alij. Vale.

EPISTOLA. CXI. De uera philosophi magnitudine, quam sophismata, i. cauillationes praestare non possunt.

Quid uocentur latine sophismata quaesisti a me. Multi tentaerunt illis nomen imponere. Nullum habet uidelicet, quia res ipsa non recipiebatur a nobis, nec in usu erat. Nomini quoque repugnatum est, aptissimum tamen uidetur mihi, quo Cicero usus est. Cauillationes uocat, quibus si quis se tradidit, quaesitumque las quidem narras. Caterum ad uitā nihil proficit, neque fortior fit, neque temperator, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiducia, inexuperabilis, & maior aduenti. Quod in magnis euenit montibus, quo

Alit' regio.

G bus, quo

bus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus. Cum accesseris, tunc manifestum sit, quod in arduo summa sint. Talis enim mihi Lucili uerus, & rebus, non artificij philosophus. In adito stat ad admirabilis, cellus, magnitudinis uera. Non exurgit in plantas, nec in summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio futuram adiuuant, longioresque sunt uideri uolunt. Contentus est magnitudine sua. Quid nisi contentus sit, Eoufque creuisse, quo manū fortuna non porrigit. Ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu uita procedit, siue fluctuat, & ad uerfa ac difficilia. Hanc constantiā cauillationes istae, de quibus paulo ante loquebar, praestare non possunt. Ludit istis animus, non proficit, & philosophiā a fastigio deducit in planum. Necte phibuerim aliquando ista agere, sed tunc, cum uoles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimū, dulcedinem quandam sui faciunt, & animū specie subtilitatis inductum tentant, morantur. Cum tanta rerū moles uocet, cū uix tota uita sufficiat, ut hoc unū discas, uitam contempnere. Quid regere inquis? solum opus est: Nā nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

Vale.

EPISTOLA. CXII. Utens exaesa uitis exemplo ostendit inueteratigenij prauitatem fore inemendabilem.

CVpio mehercule amicum tuū formari, ut desyderas & institui, sed ualde durus capitur, immo potius, quod est molestius ualde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplū referre. Nō quālibet insitione uitis patitur, si uetus & exaesa est, si infirma gracilisque, aut nō recipit furculum aut nō alet, nec applicabit sibi, nec in qualitate eius naturamque transibit. Ita quod solemus supra terram praecidere, ut si nō responderit, tentari possit secūda fortuna, & iterū repetita infra terram inserat. Hic de quo scribis & mandas, nō habet uires. Indulsiū iterū repetita infra terram inserat. Hic de quo scribis & mandas, nō habet uires. Indulsiū cupit ipse, noli credere. Non dico illum mentiri tibi, putat se cupere. Stomachū illi fecit luxuria, cito tamen redibit in gratiā. Sed dicit se offendit uita sua. Non negauerim. Quis enim non offenditur? Homines uitam suam & amant simul & oderunt. Tunc itaque de illo seramus sententiam, cum fidem nobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam. Nunc illis male conuenit.

Vale.

Libri decimoni epistolarum finis:
LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM
LIBER VICESIMVS.

EPISTOLA. CXIII. Dialectice disputat per multa inconuenientia uirtutes nō esse animalia. De morali fortitudine, iusticia, doctrinam inferens.

DESYDERAS tibi scribi a me quid sentia de hac quaestione iactata apud nostros. An iusticia, an fortitudo, prudentia, caeteraque uirtutes animalia sint. Hac subtilitate efficitur Lucili clarissime, ut exercere ingenium inter irrita uideremur, & disputationibus nihil profuturis oculi terere. Faciā quod desyderas, & quid nostris uideat exponā. Sed me in alia sententia profiteor. Puto quaedam esse, quae decent pherasiatū, palliatūque. Quae sint ergo quae antiquos mouerint, dicam. Animū constat animal esse, cū ipse efficiat, ut simus animalia, & cū ab illo animalia nomē hoc traxerint. Virtus autē nihil aliud est quod animus, quodammodo se habens, et ergo animal est. Deinde uirtus agit aliquid. Agi autē aliquid sine impetu potest. Si impetū habet quod nulli est, nisi animal, animal est. Si animal est, inquit, uirtus, habet ipsam uirtutē. Quid nisi habet se ipsam. Quomodo sapiens oia per uirtutē gerit, sic uirtus per se. Ergo, inquit, & oēs artes animalia sunt, & oia quae cogitamus, quaeque mente complectimur. Sequitur, ut multa animalium milia habitent in his angustijs pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quae res, quid aduersus ista respōdeat? Vnaquaeque res ex istis animal erit, multa animalia nō erunt. Quare? Dicā, si mihi accommodauerim subtilitatem & intentionē tuam. Singula animalia, singulas debent habere substantias. Ista omnia unū animū habent. Itaque singula esse possunt, multa esse nō possunt. Ergo & animal sumus & homo, nō tamē duos esse dices nos. Quare? quia separati esse debent. Ita dico alter ab altero debet esse deductus, ut duo sint. Quicquid in unū multiplex est, sub unam ca-

dit naturam

dit naturam, itaque unū est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus. Quare? quia animus mei pars est, tūc aliquid per se numerabit, cum per se stabit. Vbi uero alterius membrū erit, non poterit uideri aliud. Quare? Dicam, quia quod aliud est, suū oportet esse, & propriū, & totum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum uirtutes animalia erunt, si hoc recipitur. Sed opposita quoque illis uitia & affectus, tanquam ira, timor, luctus, suspitio, ultra res ista praecedet. Omnes sententiae, omnes cogitationes animalia erunt, quod nullo modo recipiendū est. Nō enim quicquid ab homine sit, homo est. Iusticia quid est, inquit? Animus quodammodo se habens. Itaque si animus animal est, & iusticia. Minime. Haec enim habitus animi est, & quaedam uis. Idem animus in uariis figuris conuertit, & non toties animal aliud est, quoties aliud facit, nec illud quod fit ab animo animal est. Iusticia animal est, fortitudo, sic caeterae uirtutes. Vtrū desinent animalia esse subinde, aut rursus incipiunt, aut semper sunt? Desinere uirtutes nō possunt, ergo multa animalia, imo innumerabilia in hoc animo uersant. Nō sunt, inquit, multa, quia ex uno religata sunt, & partes unius ac membra sunt. Talē ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydra, multa habentibus capita, quorum unum quodque per se pugnet, per se neceat. Atqui nullū ex illis capitibus animal est, sed animalis caput. Caeterum ipsa unū animal est. Nemo in Chimara leonem esse animal dixit, aut draconem, Haec partes erant eius, partes eius nō sunt animalia. Quid est quod colligas iusticia animal esse? Agi, inquit, aliquid & prodest, impetū habet, sed animi. Omne animal do nec moriat, hoc est idē quod coepit, homo donec moriatur, homo est. Equus, canis, draco, ite in aliud non potest. Iusticia, i. animus quodammodo se habens animal est. Credamus deinde, animal est fortitudo, i. animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo in iusticia erat, tenet in priore animali, in aliud animal ei transire nō licet. In eo illi in quo primū esse coepit, pleuerandū est. Praeterea unus animus duorū animalium esse nō potest, multo minus pluriū. Si iusticia, fortitudo, temperantia, caeteraque uirtutes animalia sunt, quomodo unū animū habebunt? Singulos habeant oportet, aut nō sunt animalia. Non potest unū corpus pluriū animalium esse, hoc & ipsi fatentur. Iusticia quae est corpus? animus fortitudinis quod est corpus? Idem animus. Atqui unū corpus esse duorum animalium nō potest. Sed idē animus, inquit, iusticia habitū induit, & fortitudinis & temperantiae. Hoc fieri posset, si quo tempore iusticia esset, fortitudo nō esset. Quo tempore fortitudo esset, temperantia nō esset. Nunc uero omnes uirtutes simul sunt. Ista quomodo erūt singula animalia, cū unus animus sit? Qui plus quod unū animal nō potest facere. Denique nullum animal pars est alterius animalis, iusticia autē pars est animi, non est ergo animal. Vnde deorū mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandū de isto, quod disputandū est. Nullum animal alterius pars est. Circūspice omnium corpora, nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo inter caetera, propter quae mirabile diuini artificis ingenium est. Hoc quoque existimō, & quod in tanta copia rerū, nūquam in idē incidit. Et iam quae similia uidentur, cum contuleris, diuersa sunt, tot fecit genera foliorū, nullum in sua propria tate signatur. Tor animalia, nullius multitudo cum altero conuenit, utique aliquid interest. Exegit a se, ut quae alia erāt, & dissimilia essent & imparia. Virtutes ut dicitis omnes partes sunt, ergo non sunt animalia. Nullum uero animal per se aliquid agit. Virtus autē per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut Dii, Aut irrationalia, ut pecora. Virtutes quoque rationales sunt, atque nec homines sunt, nec dii, ergo nō sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primū specie aliquid rei irritatū est, deinde impetū coepit, deinde assensio confirmat hunc impetū. Quid sit assensio dicā. Oportet me ambulare, tūc demum ambulo, cū hoc mihi dixi, & approbauī hanc opinionem meā, oportet me sedere, tūc demum sedeo, haec assensio in uirtute non est. Puto enim prudentia esse quomodo assentiet. Oportet me ambulare, hoc natura non praecipit, prudentia enim ei cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere, ergo assensio nō habet. Quod assensio nō habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale est, rationale autē non est, ergo nec animal. Si uirtus animal est, uirtus autē bonum est, omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem seruare bonū est, & seipsum prudenter in senatu dicere bonum est, & iuste decernere bonū est. Ergo & patrem seruare animal est, & prudenter dicere animal est. Eoufque res exegit, ut risum tenere non

G 2 possis

Sophistia
ra (hui ma-
lum) dul-
cedine sui
faciunt.

Aliter fecū dā
suspitor le-
gendū solum

*
Aliter peta-
saum.